

Karol Sacewicz

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORGANIZACJA I DZIAŁALNOŚĆ RUCHU KOMUNISTYCZNEGO W POLSCE W LATACH 1918-1925 W ŚWIETLE RAPORTU WYDZIAŁU BEZPIECZEŃSTWA MINISTERSTWA SPRAW WEWNĘTRZNYCH

Powstała w grudniu 1918 r. partia komunistyczna w Polsce (Komunistyczna Partia Robotnicza Polski – KPRP), z racji swojego negatywnego nastawienia do kwestii odrodzenia i funkcjonowania niepodległego oraz suwerennego państwa polskiego, stała się jedną z głównych sił politycznych o zabarwieniu antypaństwowym, a z racji podejmowanych prób osłabienia, a w konsekwencji likwidacji panującego w II RP ustroju politycznego formacją wywrotową¹. Nie pozostało to bez wpływu na nastawienie do niej nie tylko organów administracji państwowej, ale także i niepodległościowych formacji politycznych². Hołdowanie zasadom „luksemburgizmu” nie tylko postawiło KPRP w opozycji do RKP(b) i lansowanym wówczas przez nią leninowskim hasłom prawa narodów (w tym Polaków) do samostanowienia, ale przede wszystkim do zdecydowanej większości całego społeczeństwa polskie-

¹ Według wykładu opracowanego przez Adama R. Kellera na potrzeby Departamentu Politycznego Wydziału Bezpieczeństwa MSW „Wywrotową społecznie nazywamy partję [sic!], która pragnąć unicestwienia lub radykalnego przekształcenia istniejącego porządku społecznego, politycznego i moralnego, dąży do unicestwienia swych programowych celów w zakresie życia społeczno-kulturalnego, wbrew woli większości społeczeństwa, bezprawnie, środkami gwałtu aż do rewolucji, tj. zupełnej reorganizacji, albo gwałtownego przewrotu włącznie. Inaczej te partje nazwać można rewolucyjnymi [sic!]”; AAN, 9/1191, *Wywrotowe partje polityczne*, 1935–1936, k. 2; zob. też ibidem, 9/1187, *Organizacje antypaństwowe*, 1930, k. 11–24.

² Zob. A. Peptoński, *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczytno 1991, passim; M. Przeniosło, *Partie polityczne II Rzeczypospolitej wobec komunistów polskich w latach 1918–1921*, „Czasy Nowożytne” 1999, t. 7, s. 87–100.

go, które nie akceptowało, zwłaszcza po ponadwiekowym niebycie państwa polskiego, jakichkolwiek form negacji i przeciwdziałania idei restauracji Rzeczypospolitej. Czynniki te wyrzuciły ruch komunistyczny w Polsce na margines życia politycznego i społecznego, a z racji jego podporządkowania Kominternowi, RKP(b), a następnie WKP(b), *de facto* realizacji sowieckich wytycznych, spowodowały uzasadnione postrzeganie wszelkich form aktywności komunistycznej jako agentury obcego i wrogiego Polsce państwa – ZSRS.

Funkcjonowanie ruchu komunistycznego, stojące w sprzeczności z polskim prawem³, stało się obiektem zainteresowań organów bezpieczeństwa II RP, które prowadziły operacyjne rozpoznanie, inwigilację, a także dokonywały zatrzymania działaczy KPRP/KPP i innych formacji komunistycznych oraz komunizujących. W latach 1918–1925 problematyką tą zajmowały się wyspecjalizowane struktury MSW oraz Wojska Polskiego. W pierwszym z wymienionych resortów już od 1918 r. kwestią inwigilacji i infiltracji środowisk komunistycznych zajmowało się Biuro Wywiadowcze. Od marca do maja 1919 r. zadania te przejął istniejący w ramach Wydziału Informacji specjalny Referat do Walki z Organizacjami Skrajnymi, a następnie Referat IV – do Walki z Komunizmem⁴. W kolejnych latach zmieniono strukturę wewnętrzną MSW, problematyka komunistyczna podlegała odtąd Wydziałowi Bezpieczeństwa Departamentu Politycznego⁵. Ponadto od lipca 1919 r. rzechona kwestia znalazła się w kompetencji agendy Komendy Głównej Policji Państwowej (KG PP), jaką była tworzona jesienią tego roku policja polityczna – Inspektorat Defensywy Politycznej, a od sierpnia 1920 r. Wydział IV KG PP, zastąpiony następnie w 1923 r. przez Służbę Informacyjną, a ostatecznie w kwietniu 1924 r. przez Wydział V KG PP, czyli Policję Polityczną⁶. Na odcinku wojskowym akcją antykomunistyczną zajmowały się agendy kontrwywiadowcze Oddział II Sztabu Generalnego, jak również struktury Ministerstwa Spraw Wojskowych⁷.

Dokument „Ruch komunistyczny w Polsce” opracowany został w 1925 r. na potrzeby Wydziału Bezpieczeństwa MSW. To obszerny elaborat analizujący powstanie, działalność, strukturę oraz wewnętrzne tarcia w ruchu komunistycznym w Polsce. Jest tym samym dowodem na dość głębokie, merytoryczne rozpoznanie przez polskie siły bezpieczeństwa partii komunistycznych (z lat 1918–1925), zarówno ich wewnętrznej organizacji, treści programowych, metod działania, jak i bezwarunkowego podporządkowania sowieckiej polityce zagranicznej.

³ Zob. *Kodeks karny*, Dz.U. RP z 11 VII 1932, nr 60, poz. 571; K. Trembicka, *Między utopią a rzeczywistością. Myśl polityczna Komunistycznej Partii Polski (1918–1938)*, Lublin 2007, s. 57.

⁴ A. Peplowski, op. cit., s. 22–31.

⁵ W jego ramach problematyką komunistyczną zajmował się Referat II Informacyjny, Referat III Organizacji Wywrotowych oraz Referat VII Ruchu Zawodowego; ibidem, s. 39–41.

⁶ Ibidem, s. 102–103, 109, 112–114; A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 251–287.

⁷ Ibidem, s. 131–144; idem, *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2002, passim.

Dokument ten znajduje się w zasobach Archiwum Akt Nowych w Warszawie w zespole Ministerstwa Spraw Wewnętrznych⁸ i dotychczas nie był publikowany w obiegu naukowym. Tekst opracowano zgodnie z zasadami publikacji materiałów źródłowych. Zachowana została oryginalna pisownia dokumentu (błędy stylistyczne, ortograficzne i rzeczowe zostały zasygnalizowane oznaczeniem [sic!]). Wszystkie skróty rozwinięto.

Ruch komunistyczny w POLSCE

Od roku 1882 do 1886 istniała w Polsce organizacja rewolucyjna o charakterze klasowym pod nazwą „Proletariat” [sic!] przywódcami której byli: Stanisław KUNICKI⁹, Piotr BARDOWSKI¹⁰, Michał OSSOWSKI¹¹, Jan PIETRUSIŃSKI¹² i Jan [sic!] KACPRZAK¹³. Po rozbięciu przez władze rosyjskie tej organizacji, powstała w roku 1893 „Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy” [sic!]¹⁴, która była spadkobierczynią ideałów społecznych i politycznych „Proletariatu”. Przywódcami jej byli: Róża LUKSEMBURG¹⁵, Adolf WARSZAWSKI¹⁶ i TYSZKO¹⁷. Prawie jednocześnie z powstaniem S.D.K.P. i L., bo w roku 1892 zorganizowana została Polska Partja [sic!]

⁸ Zob. AAN, 9/1184, k. 1–13.

⁹ Stanisław Kunicki (1861–1886) – działacz robotniczy i rewolucyjny, członek Narodnej Woli, w 1882 r. współzałożył I Proletariatu, a następnie członek jego Komitetu Centralnego, aresztowany w 1884 r. i skazany na śmierć, stracony w Cytadeli Warszawskiej w 1886 r.

¹⁰ Piotr Bardowski (1846–1886) – rosyjski rewolucjonista współpracujący z I Proletariatem, aresztowany w 1884 r. i stracony w 1886 r. w Cytadeli Warszawskiej.

¹¹ Michał Ossowski (1863–1886) – działacz I Proletariatu, latem 1884 r. przeprowadził w Warszawie zamach na prowokatora M. Skrzypczyńskiego, aresztowany i skazany na śmierć, wyrok wykonano w Cytadeli Warszawskiej.

¹² Jan Pietrusiński (1864–1886) – działacz I Proletariatu, za swoją działalność aresztowany, skazany na śmierć i stracony w Cytadeli Warszawskiej.

¹³ Marcin Kasprzak (1860–1905) – działacz ruchu komunistycznego, współzałożyciel w 1888 r. II Proletariatu, członek PPS, od 1904 r. w SDKPiL.

¹⁴ 30 lipca 1893 r. w Warszawie grupa Marchlewskiego w PPS ogłosiła komunikat na łamach „Sprawy Robotniczej” o utworzeniu Socjaldemokracji Polskiej (10–11 marca 1894 r. zmieniła ona nazwę na Socjaldemokracja Królestwa Polskiego). Dopiero w 1900 r. SDKP przekształciła się w SDKPiL; B. Radlak, *Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy w latach 1893–1904*, Warszawa 1979, s. 57, 182.

¹⁵ Róża Luksemburg (1871–1919) – działaczka polskiego oraz niemieckiego ruchu komunistycznego, współzałożycielka SDKP, w 1914 r. współtworzyła tajny Związek Spartakusa, a w 1918 r. Komunistyczną Partię Niemiec (KPD). Zamordowana w styczniu 1919 r. przez żołnierzy Freikorpusu.

¹⁶ Adolf Warszawski-Warski (1868–1937) – działacz SDKPiL pochodzenia żydowskiego, członek KC KPRP i KC KPP, lider i główny teoretyk grupy „3W”, przeciwnik ultralewicowego kursu w KPRP i KPP, w latach 1926–1929 poseł na Sejm RP.

¹⁷ Jan Tyszką [właśc. Leon Jogiches] (1867–1919) – działacz komunistyczny, prywatnie mąż Róży Luksemburg, współtwórca SDKP, a następnie wieloletni przewodniczący ZG SDKPiL, współzałożyciel KPD.

Socjalistyczna¹⁸. W roku 1906 w P.P.S. nastąpił rozłam na „P.P.S. frakcję”, z której rozwinęła się obecna P.P.S. i na „P.P.S. lewicę” bardzo zbliżoną do S.D.K.P. i L.¹⁹. Ze zlania się S.D.K.P. i L. i P.P.S. lewicy, powstała obecna Komunistyczna Partja Polski. Zlanie to nastąpiło w grudniu 1918 r. pod nazwą „Komunistyczna Partja Robotnicza Polski” z podtytułem „Zjednoczone S.D.K.P. i L. i lewica P.P.S.”²⁰. Dnia 16 grudnia 1918 r. został wybrany pierwszy Centralny Komitet K.P.R.P. głównymi leaderami byli Stefan KRÓLIKOWSKI²¹, Adolf WARSZAWSKI, Marja [sic!] KOSZUTSKA²², Maks HORWITZ²³ i CISZEWSKI²⁴.

Na tym zjeździe organizacyjnym uchwalono następujący program:

I/ Na polu politycznym: a/ Zdobycie drogą rewolucji Polskiej Republiki Rad Delegatów Miast i Wsi. b/ zniesienie stałej armji [sic!] a zorganizowanie armji czerwonej, przystosowanej do potrzeb rewolucji proletariackiej.

II/ Na polu społecznym [sic!]: a/ wprowadzenie sześciogodzinnego dnia roboczego w celu zmniejszenia liczby bezrobotnych, b/ radykalna zmiana systemu aprowizacji mieszkań, zdrowotności i szkolnictwa, c/ wprowadzenie ubezpieczeń społecznych na wypadek kalectwa, choroby, niezdolności do pracy, starości i macierzyństwa.

¹⁸ W dniach od 17 do 23 listopada 1892 r. w Paryżu odbył się zjazd 18 socjalistów. Wzięli w nim udział: Stanisław Mendelson, Maria Jankowska-Mendelsonowa, Bolesław Antoni Jędrzejowski, Aleksander Dębski, Witold Jodko-Narkiewicz, Feliks Perl, Wacław Skiba i Aleksander Sulkiwicz, jako przedstawiciele II Proletariatu, jak również członkowie Związku Robotników Polskich (ZPR): Jan Lorentowicz, Władysław Ratuld, Maria Szeliga i przedstawiciele Zjednoczenia Robotniczego (ZR): Edward Abramowski, Jan Strożecki i Stanisław Wojciechowski, obecny był także Bolesław Limanowski. Zjazd powołał do istnienia Związek Zagraniczny Socjalistów Polskich (ZZSP) w celu centralizacji działań wszelkich polskich ugrupowań robotniczych, tak na emigracji, jak i w zniewolonym kraju. W Królestwie Polskim w lutym 1893 r. po scaleniu ZR, ZRP i II Proletariatu powstała krajowa PPS; J. Tomicki, *Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948*, Warszawa 1983, s. 23, 32.

¹⁹ Szerzej zob. A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867–1935*, Warszawa 1988, s. 117–118; J. Tomicki, op. cit., s. 115–116; M. Cisek, *PPS przed rozłamem 1892–1921. Ustrój gospodarczy w programach*, Tyczyn 2002, s. 119–122; A. Żarnowska, *Geneza rozłamu w Polskiej Partii Socjalistycznej 1904–1906*, Warszawa 1965, passim.

²⁰ Zob. *KPP. Uchwały i rezolucje*, t. 1: *I–II Zjazd (1918–1923)*, oprac. F. Kalicka, S. Zachariasz, Warszawa 1954, s. 33–34, 35.

²¹ Stefan Królikowski (1881–1937) – działacz komunistyczny i socjalistyczny, wpieryw w PPS, a od 1906 r. w PPS-Lewica, w latach 1922–1925 poseł na Sejm I kadencji z ramienia Związku Proletariatu Miast i Wsi (ZPMiW).

²² Maria Koszutska [właśc. Wera Kostrzewa] (1876–1939) – z pochodzenia Polka, wykształcenie średnie oraz dodatkowo ukończone roczne studium nauczycielskie na Sorbonie, działaczka PPS-Lewica, od 1918 r. w KPRP, członkini i liderka grupy „3W”, przeciwniczka ultralewicowego kursu w KPRP i KPP.

²³ Maksymilian Horowitz-Walecki (1877–1937) – działacz socjalistyczny i komunistyczny, doktor nauk matematyczno-fizycznych, od 1906 r. członek CKP PPS-Lewica, od 1918 r. w KC KPRP, lider grupy „3W”, od 1921 r. oficjalny przedstawiciel KPRP w KW Międzynarodówki Komunistycznej, w 1925 r. odsunięty od prac w KPP działał w Kominternie.

²⁴ Józef Ciszewski (1876–1937) – działacz komunistyczny, kierownik Wydziału Wiejskiego PPS-Lewica, od 1921 r. przebywał na terenie Rosji bolszewickiej (ZSRS), członek WKP(b), prywatnie mąż Marii Koszutskiej.

III/ Na polu gospodarczym [sic!]: a/ unarodowienie wielkich i średnich gospodarstw, rolnych, lasów, wód i wszelkich źródeł energii [sic!] – bez odškodowania, b/ unarodowienie banków, kopalń, oraz wszelkich przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych, kontrola produkcji w przedsiębiorstwach jeszcze nie unarodowionych, sprawowana przez związki zawodowe i komitety fabryczne w porozumieniu z radami delegatów robotniczych.

W końcu kwietnia 1920 r. w okresie wojny polsko – bolszewickiej odbyła się pierwsza konferencja K.P.R.P.²⁵, na której zapadły uchwały: a/ wykazywania masom ludowym niebezpieczeństwa istnienia dalszych rządów burżuazyjnych²⁶, b/ wykazania masom kontrrewolucyjnej działalności Polskiej Partii Socjalistycznej²⁷, c/ wyjaśnienia masom, że w interesie ludu pracującego Polski, jak i całej ludzkości leży jaknajenergiczniejsza [sic!] obrona Rosji Sowieckiej przed zamachami imperjalizmu [sic!] polskiego²⁸, d/ wzywania mas robotniczych i żołnierskich, aby drogą rewolucji przerwały wojnę imperjalistyczną przeciwko Rosji Sowieckiej i na gruzach państwa kapitalistycznego zbudowały przy pomocy dyktatury klasy robotniczej Polską Republikę Rad²⁹.

W lutym 1921 r. odbyła się druga konferencja, na której uchwalono: a/ uznanie dla obowiązujące dla K.P.R.P. dwadzieścia jeden warunków III Międzynarodówki³⁰, uchwalonych na drugim Kongresie Kominternu dnia 17/XII, 8/VIII 1920 r. w związku z czym [sic!] zmieniono dawniejszy podtytuł na „Sekcja III Międzynarodówki”³¹, b/ rezolucję, wypowiedającą się za rewolucyjnym [sic!] wykorzystywaniem burżuazyjnych parlamentów jako trybuny agitacyjnej i w tym celu postanowiono wziąć [sic!] udział w wyborach do drugiego Sejmu³².

²⁵ Zob. AAN, 9/1188, *O ruchu socjalistycznym wogóle* [sic!]. *Organizacje komunistyczne* [1930], k. 35.

²⁶ Zob. pkt 1 referatu *Najbliższe zadania partii* [w:] *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 95.

²⁷ Zob. *Stosunek do PPS*, [w:] *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 99–101. Podstawą takiej oceny był m.in. spór między PPS a KPRP o wpływy w Radach Robotniczych; szerzej na temat tego konfliktu zob. M. Przeniosło, op. cit., s. 87–92; idem, *Stosunki PPS–KPRP w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej na przykładzie województwa kieleckiego*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1995, t. 13, s. 127–135; K. Trembicka, op. cit., s. 147–149.

²⁸ Zob. pkt 1 uchwały *Najbliższe zadania partii...*, s. 95.

²⁹ H. Cimek, *Komuniści, Polska, Stalin (1918–1939)*, Białystok 1990, s. 20; L. Ziąja, *Ewolucja założeń programowo-politycznych KPP (1918–1938)*, „Z pola walki” 1985, nr 3(111), s. 28.

³⁰ Mowa o tzw. 21 tezach Zinowiewa-Apfelbauma, które wyznaczały wymogi przystąpienia i funkcjonowania danej organizacji komunistycznej w szeregach III Międzynarodówki Komunistycznej, były one *de facto* zbiorem zasad określających zależność krajowych partii komunistycznych (w tym KPRP/KPP) od Kominternu; zob. S. Jankowski [H. Głass], *Metody ekspansji komunizmu. Dzieje ukształtowania systemu w latach 1919–1932*, Londyn 1982, s. 122–129; *Dokumenty z historii III Międzynarodówki Komunistycznej*, z. 2, Warszawa 1962, s. 280 i n.; *Międzynarodowy ruch robotniczy w świetle dokumentów 1918–1943*, red. A. Reiss, J. Teleszyński, Warszawa 1981, s. 59–69, 79–90; M. Leczyk, *Zarys historii III Międzynarodówki 1919–1943*, Warszawa 1971, s. 36–37; AAN, 9/1188, *O ruchu socjalistycznym...*, k. 15–17; AAN, 9/1189, *Zarys historyczny i obecna działalność KPP* [1933], k. 3.

³¹ Zob. A. Czubiński, *Komunistyczna Partia Polski (1918–1938)*, Warszawa 1988, s. 85.

³² Zob. *Rezolucja w sprawie parlamentarizmu i wyborów do sejmu*, [w:] *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 124–125.

W kwietniu 1922 r. odbyła się III konferencja, na której uchwalono rewolucję w sprawie jedności frontu proletariackiego [sic!], rozwinięto sprawę programu rolnego i przyjęto uchwały w sprawach wewnętrzno-organizacyjnych.

W sierpniu i wrześniu 1923 r. odbył się II Zjazd K.P.R.P.³³ I Zjazd był Zjazdem organizacyjnym w 1918 r.³⁴ /na którym przyjęto nowoopracowany program, rolny i wytyczne dla agitacji wśród bezrolnych i małorolnych, dla agitacji wśród kobiet i młodzieży, oraz uchwały w sprawie mniejszości narodowych przyznając im prawo samookreślenia, aż do oderwania się od Państwa Polskiego. Drugi zjazd wydał demagogiczny manifest dla robotników, chłopów, żołnierzy, pracującej inteligencji, oraz do ludności ukraińskiej, białoruskiej, żydowskiej, niemieckiej i litewskiej³⁵.

Momentem zwrotnym w ruchu komunistycznym w Polsce był III Zjazd K.P.R.P., który odbył się w marcu 1925 r. [sic!]³⁶. Zjazd ten miał za zadanie wprowadzenie w życie w Polsce uchwał V Kongresu Kominternu, odbytego w lipcu 1924 r. w Moskwie³⁷, oraz zlikwidowanie powstałego rozłamu w K.P.R.P.³⁸

³³ II Zjazd KPRP odbył się w Bolszowie (koło Moskwy) w dniach 19 września – 2 października 1923 r.; zob. A. Czubiński, op. cit., s. 104; H. Cimek, *Komuniści...*, s. 36; J. Holzer, *Mozaika polityczna II RP*, Warszawa 1974, s. 236; B. Kolebacz, *KPP 1923–1929. Problemy ideologiczne*, Warszawa 1984, s. 11. W opracowaniach Wydziału Bezpieczeństwa MSW II RP powielana była błędna informacja o sierpniowo-wrześniowym terminie II Zjazdu KPRP; zob. AAN, 9/1183, *Stan ruchu komunistycznego w obecnej chwili, i jego plany na najbliższą przyszłość* [1925], k. 2; ibidem, 9/1189, *Zarys historyczny i obecna działalność KPP* [1933], k. 6. Z kolei według bardzo obszernego pracowania MSW z 1930 r. pt. *O ruchu socjalistycznym...*; AAN, 9/1188, k. 37. II Zjazd odbył się nie w Rosji bolszewickiej, a w Polsce, dokładnie w Warszawie pod koniec sierpnia 1923 r.

³⁴ I Zjazd KPRP miał miejsce 16 grudnia 1918 r., a poprzedzony został Konferencją Krajową SDKPiL oraz XII Zjazdem PPS-Lewicy; zob. J. Holzer, op. cit., s. 236.

³⁵ Od II Zjazdu KPRP poczęła lansować, wcześniej negowaną, leninowską koncepcję prawa narodów i poszczególnych ziem (Białorusinów, Ukraińców, Litwinów oraz Górnego Śląska, Pomorza i Wolnego Miasta Gdańska) do samookreślenia się, aż do oderwania się od Polski; zob. *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 205, 249–250; *KPP. Uchwały i rezolucje...*, t. 2: *III–IV Zjazd (1924–1929)*, pod red. J. Kowalskiego, F. Kalickiej, Sz. Zachariasza, Warszawa 1955, s. 59–60; H. Cimek, *Komuniści...*, s. 72, 76–77; A. Czubiński, op. cit., s. 226–227; B. Kolebacz, op. cit., s. 20–21; L. Ziaja, op. cit., s. 25–44; P. Gontarczyk, *Ręce precz od niemieckiego Gdańska: KPP bez sztafetu*, „Gazeta Polska” 2004, nr 5, s. 16–17. W przypadku samookreślenia się i oderwania od Polski tzw. Białorusi Zachodniej oraz tzw. Ukrainy Zachodniej zakładano automatyczne przyłączenie ich do odpowiednich, tzw. siostrzanych republik sowieckich, a więc rozszerzenie terytorium ZSRR kosztem Polski; na temat stosunku komunistów do Polski zob. też H. Cimek, *Komunistyczne koncepcje rozwiązania kwestii polskiej w latach 1918–1938*, [w:] *Świat wokół Rzeczypospolitej. Problematyka zagrożenia w polskiej myśli politycznej w pierwszej połowie XX wieku*, pod red. W. Parucha, K. Rembickiej, Lublin 2007, s. 459–466.

³⁶ III Zjazd KPP odbył się w dniach 14 stycznia–5 lutego 1925 r.; H. Cimek, *Komuniści...*, s. 45; J. Holzer, op. cit., s. 236.

³⁷ V Kongres Międzynarodówki Komunistycznej został zorganizowany w Moskwie w dniach 17 czerwca – 8 lipca 1924 r.; B. Kolebacz, op. cit., s. 43; H. Cimek, *Komuniści...*, s. 44.

³⁸ Na temat decyzji V Kongresu Kominternu w sprawie walk frakcyjnych w KPRP szerzej zob. H. Gruda, *Sprawa polska na V Kongresie Międzynarodówki Komunistycznej*, „Z pola walki” 1962, nr 4, s. 35–62.

Po drugim zjeździe K.P.R.P. w łonie partji zarysowały się dwa kierunki, jeden, którego reprezentantami byli starzy działacze partyjni, i najwybitniejsi jej teoretycy, faktyczni założyciele K.P.R.P., a mianowicie: WARSZAWSKI „WARSKI”, KOSZUTSKA – KOSTRZEWA, HORWITZ-WALECKI, którzy popierali [sic!] ³⁹ stanowisko i tendencje TROCKIEGO ⁴⁰ i RADKA ⁴¹ w Kominternie. Reprezentowali oni kierunek kompromisowy, niedążący do gwałtownych a nieprzygotowanych wystąpień, opierali się bezwzględnej supremacji Moskwy, żądając większej swobody decyzji dla K.P.R.P.

Przeciwko temu kierunkowi lub t.zw. [sic!] grupie „trzech” wystąpiła w bardzo ostrej formie ⁴² t.zw. grupa „czterech”, w osobach: LEŃSKIEGO ⁴³, DOMSKIEGO ⁴⁴, OSIŃSKIEJ ⁴⁵, DAMOWSKIEGO ⁴⁶, reprezentująca kierunek „Leninowski” w partji i podporządkowująca się całkowicie nakazom idącym z Moskwy. Walka między temi [sic!] kierunkami w połowie 1924 r.

³⁹ Kierownictwo KPRP (tzw. grupa „3W”) w liście KC RKP(B) z 4 lutego 1924 r. bezpodstawnie zostało zakwalifikowane przez Stalina jako czynnik popierający frakcję trockistowską. *Odpowiedź Centralnego Komitetu RKP do KC KPRP*, „Nowy Przegląd” 1924–1925 (reedycja), Warszawa 1959, s. 242–246; zob. też J. Stalin, *O Komunistycznej Partii Polski. Przemówienie na posiedzeniu komisji polskiej Kominternu z 3 lipca 1924 r.*, [w:] *Dziela*, t. 6, Warszawa 1951, s. 267–274; *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 53–54; Niewątpliwie pretekstem do wysunięcia takich oskarżeń okazał się wysłany przez KC KPRP w grudniu 1923 r. list poufny do KW Międzynarodówki Komunistycznej oraz BP RKP(b), w którym skrytykowano zbyt wielką „opiekunczość”, tj. ingerencję Kominternu w działania KPD, wyrażono swe obawy co do groźby rozłamu w RKP(b) i broniono postanowień II Zjazdu KPRP; zob. *List Komitetu Centralnego KPRP do prezydium Egzekutywy MK i do Biura Politycznego CK RKP*, „Nowy Przegląd” 1924–1925 (reedycja), Warszawa 1959, s. 238–242; zob. też B. Kolebacz, op. cit., s. 33–36; K. Trembicka, op. cit., s. 71–72; H. Gruda, op. cit., s. 37–40.

⁴⁰ Lew Trocki [właśc. C. D. Bronstein] (1879–1940) – działacz komunistyczny, twórca i główny ideolog tzw. trockizmu, współorganizator Armii Czerwonej, członek KC WKP(b), główny oponent polityczny Stalina, w 1927 r. usunięty z partii, następnie wydalony z ZSRR (1929), w 1938 r. założyciel IV Międzynarodówki Komunistycznej, zamordowany w Meksyku przez NKWD.

⁴¹ Karol B. Radek [właśc. Sobelsohn] (1885–1939) – działacz SDKPiL, w 1918 r. jeden z przywódców Komunistycznej Partii Niemiec (KPD), członek Międzynarodówki Komunistycznej, zwolennik Trockiego, na XV Zjeździe WKP(b) wydalony z partii, świadek oskarżenia w procesie Zinowiewa i Kamieniewa.

⁴² Zob. *O kryzysie w KPRP i najbliższych zadaniach partii. Tezy*, „Głos Komunistyczny”, 24 VI 1924, nr 25.

⁴³ Julian Leszczyński-Leński (1889–1937) – członek ultralewicowej frakcji w KPRP/KPP tzw. czwórki berlińskiej, oponent postanowień II Zjazdu KPRP z 1923 r. i IV Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej, od 1925 r. w KC KPP, posiadał wyższe wykształcenie.

⁴⁴ Henryk Domski-Stein (1883–1937) – działacz komunistyczny, od 1904 r. w SDKPiL, a od grudnia 1918 r. w KPRP, współtwórca i jeden z liderów ultralewicowej frakcji w partii, w latach 1924–1925 stał na czele KPP, w 1926 r. oskarżony o poglądy trockistowskie został odwołany do Moskwy, gdzie w 1937 r. został aresztowany i zamordowany.

⁴⁵ Zofia Unszlicht-Osińska (1881–1937) – działaczka SDKPiL oraz członkini władz centralnych KPP.

⁴⁶ Adam Damowski [właśc. Ludwik Prentki] (1890–1937), inż. elektryk, działacz SDKPiL, od 1919 czł. Biura Polskiego przy KC RKP(b), współtwórca i jeden z liderów ultralewicowej frakcji w partii, w 1937 r. aresztowany i zamordowany.

przybrała bardzo ostre formy i groziła rozbięciem partii. Sprawa konfliktu w łonie K.P.R.P. została wniesiona na V Kongres Kominternu⁴⁷. Na plenum Kongresu w bardzo ostrej formie wystąpił Zinowiew⁴⁸, całkowicie popierając grupę „czterech” i krytykując grupę „trzech”⁴⁹. Dla definitywnego załatwienia została wyłoniona specjalna komisja⁵⁰ pod przewodnictwem STALINA⁵¹, która po bardzo gorącej dyskusji, wyniosła dnia 12 lipca 1924 r. rezolucję, całkowicie potępiając kierunek grupy „trzech”, jako kierunek ugody, reformistyczny⁵². W wyniku tej uchwały dotychczasowi kierownicy zostali usunięci z kierowniczych stanowisk w partii, które zostały obsadzone przez zwolenników grupy „czterech”. Lewica partyjna, doszedłszy do władzy, przeprowadziła odpowiednią kampanję [sic!] agitacyjną w prasie partyjnej, oraz na zebraniach partyjnych⁵³. Dla ostatecznego zlikwidowania konfliktu i wprowadzenia w życie uchwał V Kongresu Kominternu został zwołany III Zjazd partyjny. Na Zjeździe tym, z powodu obesłania go przez odpowiednio dobranych delegatów, lewica odniosła całkowite zwycięstwo, a grupa trzech po słabym oporze całkowicie podporządkowała się nowemu kierownictwu partyjnemu⁵⁴. Na zjeździe tym zostały przeprowadzone i uchwalone nowe tezy programowe i taktyczne w myśl dyrektyw moskiewskich⁵⁵.

Charakterystycznym momentem III Zjazdu było wystąpienie nowej grupy t.zw. „dwóch”, którzy zażądali wprowadzenia do taktyki partyjnej terroru indywidualnego. Żądanie to, było w zasadniczej sprzeczności z dotychczasową taktyką K.P.R.P., która kategorycznie potępiała terror indywidualny, uznając w zasadzie jedynie terror masowy⁵⁶. Wystąpienie grupy „dwóch” było wywołane naciskiem dołu partyjnego, ze względu na rozpowszechnioną zdradę wśród członków partii i przeniknięcia do partii konfidentów służby bezpieczeństwa. Zjazd zaskoczony tem żądaniem nie uchwalił żadnej zdecydowanej

⁴⁷ Patrz przypis nr 38.

⁴⁸ Grigorij J. Zinowiew [właśc. Apfelbaum] (1883–1936) – w latach 1907–1917 najbliższy współpracownik Lenina, 1917–1925 przewodniczący Rady Piotrogradzkiej, od 1919 r. na czele KW Międzynarodówki Komunistycznej, w 1923 r. razem z Kamieniem i Stalinem w składzie triumwiratu antytrockistowskiego, następnie sojusznik Trockiego, w 1927 r. wydalony z partii, w 1936 r. po zamordowaniu Kirowa oskarżony o działalność w Trockistowsko-Zinowiewskim Zjednoczonym Centrum.

⁴⁹ Zob. H. Gruda, op. cit., s. 50.

⁵⁰ Zob. ibidem, s. 52; B. Kolebacz, op. cit., s. 45–46.

⁵¹ Józef W. Stalin [właśc. Dżugaszwili] (1879–1953) – marszałek ZSRR, w latach 1922–1953 sekretarz generalny WKP(b), a następnie KPZR, od 1941 r. do 1953 r. premier ZSRR, w latach 1941–1945 przewodniczący Państwowego Komitetu Obrony oraz naczelny dowódca radzieckich sił zbrojnych.

⁵² H. Gruda, op. cit., s. 58–59; *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 59–60.

⁵³ Zob. *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 61–70, 70–81; B. Kolebacz, op. cit., s. 51–53.

⁵⁴ Nowy KC partii tworzyli: Franciszek Grzelszczak, Józef Lewartowski, Józef Lohinowicz z KPZB, Mertens-Skulski, Purman, Domski-Stein, Unszlicht-Osińska, Stefan Wołyniec z KPZU, Żarski i jako przedstawiciel Międzynarodówki Komunistycznej Bogucki. A. Czubiński, op. cit., s. 143; B. Kolebacz, op. cit., s. 73.

⁵⁵ *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 99–121.

⁵⁶ Zob. K. Trembicka, op. cit., s. 167.

rezolucji w tej sprawie, lecz jedynie zgodził się na stosowanie t.zw. terroru w tej sprawie, lecz jedynie zgodził się na stosowanie t.zw. terroru obronnego i organizowanie w poszczególnych wypadkach „samoobrony robotniczej”. Prócz zlikwidowania groźnego rozłamu III-Zjazd powziął nader ważne uchwały, które, jak zaznaczono wyżej są zwrotnym momentem w działalności komunistów na terenie Polski. Uchwały te dotyczą tak zasad programowych, jak i zasad organizacyjnych.

Podając ocenie dotychczasowe wyniki działalności K.P.R.P. komuniści przyszedli do przekonania, że bez opanowania szerokich mas włościańskich nie można liczyć na przeprowadzenie rewolucji w Polsce, gdyż nawet w razie dodatnich wyników w miastach, utrwalenie ich bez poparcia wsi jest prawie niemożliwe, czego przykład komuniści mieli w Rosji Sowieckiej, Na Węgrzech, a ostatnio w Niemczech. Mając to na względzie, postanowili komuniści przerzucić gros swej roboty na wieś, do środowiska małaorolnych i bezrolnych, jako nadających się do przyjęcia idei komunistycznej. Dla uzewnętrznienia, iż komuniści w Polsce mają na celu nie tylko poprawienie bytu robotników przemysłowo-fabrycznych, lecz wszystkich mas pracujących, a w tej liczbie i włościan, że będą oni dążyć do stworzenia jednolitego frontu robotniczo-włościańskiego, postanowił III Zjazd zmienić nazwę partii na Komunistyczną Partję Polski⁵⁷.

Plan akcji na wsi został przez komunistów bardzo głęboko i wszechstronnie przemyślany. Znając niechęć wsi do wszelkich agitatorów przysyłanych z miast, postanowili komuniści wytworzyć pozór, iż ruch rewolucyjny mas chłopskich idzie z ich środowiska i że wyłącznie przez nich jest kierowany. W tym celu postanowili zorganizować w poszczególnych wsiach i gminach t.zw. Komitety Obrony /Komitety Chłopskie/, które będą miały za zadanie, po przeprowadzeniu odpowiedniej agitacji, zorganizować w komórki wiejskie odpowiednio nastrojonych włościan. Hasłami, którymi [sic!] będą operowali agitatorzy, jest wyjaśnienia masom chłopskim, iż projektowana przez Rząd Polski reforma rolna jest oszukiwaniem chłopów, gdyż ziemia im należy się bez wykupu i nietylko [sic!] ziemia, lecz też i cały inwentarz żywy i martwy. Dla pogłębienia niechęci między właścicielami ziemskimi a włościanami będą agitatorzy celowo utrudniać przeprowadzenie komasacji, wywołać zatargi przy likwidacji serwitutów, wyolbrzymiać wszelkie nieporozumienia między ziemianami a służbą folwarczną, które w życiu codziennym są nieuniknione. Wszystko to ma służyć do przygotowania odpowiedniego podłoża i wytworzenia fermentów rewolucyjnych, aby w odpowiednim dla komunistów momencie, rzucić hasło przystąpienia do samowolnego podziału ziemi przez Komite-

⁵⁷ W uzasadnieniu tej decyzji władze partyjne stwierdziły: „Dotychczasowa nazwa »Komunistyczna Partia Robotnicza Polski« nie odpowiada roli partii. Nazwa ta sprowadza rolę partii do organizowania jedynie klasy robotniczej, podczas gdy partia nasza jest partią rewolucji socjalistycznej i walczący pod jej kierownictwem proletariats prowadzi za sobą do szturm na ustrój kapitalistyczny również i chłopstwo”; *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 139; B. Kolebacz, op. cit., s. 70; H. Cimek, *Komuniści...*, s. 42.

ty Obrony. Takie zadania mają Komitety Chłopskie w stosunku do właścicieli ziemskich. W stosunku do władz rządowych winni prowadzić agitację za niepłaceniem podatków, nie dawaniem rekruta, zohydzenia poszczególnych przedstawicieli władzy itd. Wyżej wspomniane Komitety Obrony będą kierowane przez Wydziały Wiejskie istniejące przy Komitecie Centralnym i Komitetach Okręgowych K.P.P.

Zwracając, w myśl uchwał III zjazdu, najgłówniejszą uwagę na szerzenie agitacji wywrotowej wśród mas włościańskich, nie zaniechają komuniści swej destrukcyjnej akcji wśród sfer robotniczych. W myśl uchwał III Zjazdu akcja agitacyjna i organizacyjna wśród robotników ma być prowadzona w dwóch kierunkach. Po pierwsze, będą komuniści dążyć do wytworzenia jednolitego frontu robotniczego tj. zgrupowania robotników w związkach zawodowych, niezależnie od poglądów społecznych i politycznych, rzucając hasło, iż związki zawodowe nie powinny zajmować się zagadnieniami politycznymi [sic!] i winny uniezależnić się od partji politycznych; zadaniem związków zawodowych jest jedynie walka o poprawę materialnego bytu robotników. Ruch zawodowy robotniczy w Polsce jest reprezentowany zasadniczo przez trzy kategorie [sic!] związków: związki chrześcijańskie, związki polskie i związki klasowe. Dominującą rolę w życiu robotniczym wywierają związki klasowe przez Rady Okręgowe, działające na terenie danego województwa i przez Komisję Centralną, działającą na całe państwo. I dlatego postanowili komuniści opanować w pierwszym rzędzie związki klasowe i prowadzą agitację, by robotnicy komuniści wstępowali do związków klasowych i tworzyli t.zw. frakcje czerwone, działające w/g dyrektyw Wydziału Związków zawodowych, egzystującego przy Komitecie Centralnym, a także przy Komitetach Okręgowych K.P.P. By nie narażać związku na rozwiązanie, lub też, by nie być wykluczonym ze związku, stosują komuniści w związkach zawodowych agitację, bardzo ogłędną, jedynie hasła ekonomiczne wysuwając i zohydząc dotychczasowych kierowników poszczególnych związków, należących przeważnie do P.P.S. przedstawiając ich jako zdrajców interesów robotniczych⁵⁸.

Poświęcając najwięcej uwagi klasowym związkom zawodowym, nie zapominają komuniści i o związkach chrześcijańskich i polskich. W myśl poleceń Centralnego Komitetu, poczęli komuniści wstępować i do tych związków, by wywoływać w nich ferment, doprowadzić do rozbitcia.

Przez przenikanie do związków i wytwarzanie w tych ostatnich czerwonych frakcji, dążą komuniści do opanowania zarządów związkowych i dostanie się tą drogą do Rad Okręgowych i Komisji Centralnej, będą mogli komuniści w odpowiednim momencie ogłosić strajk generalny i powszechny, wywołując w ten sposób rozprężenie życia gospodarczego a nawet i państwowego. Zdając sobie sprawę, że decydującą rolę podczas strajku powszechnego i generalnego mają robotnicy kolejowi i robotnicy użyteczności publicznej, na opanowanie tych związków poświęcają komuniści najwięcej energii i wysiłków.

⁵⁸ Zob. *O pracy w związkach zawodowych*, [w:] *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 192–193, 204–205.

Drugim kierunkiem agitacji komunistycznej i ich akcji organizacyjnej jest przybliżenie się nie tylko do robotników, lecz i do ich warsztatów pracy. Dla osiągnięcia celu w tym kierunku, postanowili komuniści w myśl uchwały V Kongresu Kominternu i III Zjazdu K.P.P. przeprowadzić t.zw. bolszewizację partii⁵⁹. Bolszewizacja aparatu partyjnego polega na zamianie systemu terytorialnego, organizowania najniższych komórek partyjnych, systemem komórek fabrycznych⁶⁰. Poprzednio komórki były organizowane w/g miejsc zamieszkania członków, była to pozostałość po organizacji zastosowanej do wyborów ciał prawodawczych. Obecnie zaś członkowie K.P.P. grupowani są nie w/g miejsc zamieszkania, lecz w/g warsztatów pracy. Wytworzenie komórek w poszczególnych warsztatach pracy, stworzy szeroko rozgałęzioną sieć organizacyjną z ludzi obeznanych w produkcji w danym przedsiębiorstwie, którzy będą mogli w momencie przewrotu poprowadzić dane przedsiębiorstwo⁶¹. Nauczeni gorzkim doświadczeniem w Rosji Sowieckiej, nie propagują komuniści obecnie niszczenia warsztatów pracy, lecz jedynie opanowanie ich przez robotników. Połączenie robotników pracujących w jednej fabryce, w jedną komórkę, więcej zbliży ich do siebie, zwiąże nimi wspólnych interesów, da możliwość wzajemnego obserwowania się i nie dopuszczania do organizacji elementów podejrzanych, lub niepożądanych. Prócz tego dalszego celu, poprowadzenia przedsiębiorstwa w razie ewentualnego przewrotu, tworzenie komórek fabrycznych ma i bliższe cele, mianowicie oddziaływanie na masy robotnicze, wykazywanie, że jedynie komuniści naprawdę dbają o interesy robotników i nie cofają się przed żadnymi [sic!] ofiarami, nie obawiają się żadnych represji i gotowi są poświęcić się dla sprawy robotniczej. Mając powyższe na względzie w myśl dyrektyw partyjnych, członkowie komórek fabrycznych muszą energicznie reagować przy wszelkich próbach odbierania robotnikom ich zdobyczy socjalnych, wysuwać się na czoło przy wszelkich zatargach między robotnikami a administracją fabryczną⁶². W razie ogłoszenia strajku zaś członkowie komórek winni pierwsi porzucić pracę, przystąpić do utworzenia „Komitetu Strajkowego” lub „Komitetu Akcji” i starać się, by dzięki jaknajdalej [sic!] wysuniętym żądaniom, być wybranymi [sic!] do tego Komitetu, a w razie przegranego strajku ostatni wracać do pracy. Zasadniczo w interesach Komitetów nie leży przeprowadzanie wygranych strajków, wola oni strajki długotrwałe i przegrane, wiedząc, iż przegrany strajk rozgoryczy robotników, którzy stają się doskonałym materiałem [sic!] agitacyjnym. Takie wysuwanie się komunistów na czoło robotników danego przedsiębiorstwa ma dla nich wielkie znaczenie, gdyż wtenczas są oni wybierani na delegatów robotniczych, którzy odgrywają rolę wielką w życiu robotniczo-fabrycznym [sic!].

⁵⁹ *O bolszewizacji partii*, [w:] *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 122–139.

⁶⁰ Według uchwały: „Bolszewizacja partii w przekładzie na język organizacyjny znaczy: sprężysta organizacja, realizująca w codziennej działalności praktycznej zasady teorii i taktyki komunizmu, związana z masami i prowadząca je do zwycięstwa”; *ibidem*, s. 124.

⁶¹ *Ibidem*, s. 126.

⁶² *Ibidem*.

Dla opanowania innych organizacji, do których wchodzi przedstawiciele robotników, jak to Rady Miejskie, Kasy Chorych, Uniwersytety robotnicze itd. wytwarzają komuniści w tych organizacjach, podobnie jak w związkach zawodowych, czerwone frakcje, które działają według wskazówek otrzymanych od organizacji partyjnej.

Wobec przeżywanego w danym momencie silnego kryzysu gospodarczego i wzrastającej w związku z tem ilości bezrobotnych zwracają komuniści na nich baczną uwagę, starając się ująć masy bezrobotnych w pewną organizację, przez tworzenie t.zw. Komitetów Bezrobotnych, które pozostawałyby pod ich wyłącznemi [sic!] wpływami⁶³.

Opierając się na doświadczeniu Rosji Sowieckiej komuniści zdają sobie sprawę, iż bez wprowadzenia fermentu do wojska, trudno liczyć na szybką a udaną [sic!] rewolucję, próbują też komuniści przeniknąć i do tego środowiska. Akcją wywrotową w wojsku prowadzą t.zw. Wydziały Wojskowe przy C.K. i Komitetach Okręgowych K.P.P.⁶⁴ Dla wprowadzenia fermentu do wojska organizują komuniści ze swych zwolenników, którzy odbywają służbę wojskową, jaczejki z poszczególnych jednostek wojskowych. Jaczejki te mają za zadanie nie tyle wprowadzenie jawnej agitacji komunistycznej, lecz niedopuszczenie do wytworzenia się między szeregowcami a przełożonemi [sic!] ścisłej spójni i wzajemnego zaufania, przez wykazywanie rzekomych nadużyć władz przełożonych, nakłanianie żołnierzy do niesubordynacji, wykazywanie im rzekomych krzywd, oraz przedstawiania w państwie w jak najgorszym świetle. Wydziały Wojskowe K.C. i K. Okręgowych prowadzą ścisłą ewidencję członków K.P.P. odbywających służbę wojskową. Każdy członek organizacji komunistycznej pod rygorem partyjnym musi utrzymywać kontakt z komórką, do której należał przez pójściem do wojska, oraz wypełniać formularze z zapytaniami dotyczącymi [sic!] tajemnic wojskowych. Tak się w grubym zarysie przedstawia taktyka programu ruchu komunistycznego na najbliższą przyszłość.

Przechodząc obecnie do szematu [sic!] organizacyjnego K.P.P. to przedstawia się on następująco:

Najwyższą instancją partyjną K.P.P. jest Zjazd partyjny, zwoływany z inicjatywy Centralnego Komitetu lub na żądanie okręgowych organizacji. Według statutu winien on być zwoływany raz na rok. O ile ze względów konspiracyjnych nie może być on zwołany, to zastępowany jest przez konferencję partyjną, a nawet rozszerzone plenum C.K. W skład Zjazdu wchodzi członkowie K.C. delegaci Komitetów Okręgowych, przedstawiciele Zw. Mł. Kom. W Polsce, przedstawiciele III Międzynarodówki, oraz zaproszeni goście, przedstawiciele partji komunistycznych innych krajów⁶⁵.

⁶³ *O pracy w związkach zawodowych...*, s. 194–195.

⁶⁴ Zob. I. Pawłowski, *Polityka i działalność wojskowa KPP 1918–1928*, Warszawa 1964, passim; P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2003, s. 33–34.

⁶⁵ Zob. *Statut KPRP*, [w:] *II Zjazd Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (19 IX – 2 X 1923). Protokoły obrad i uchwał*, oprac. G. Iwański, H. Malinowski, F. Świetlikowa, Warszawa 1968, s. 540; *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 260; AAN, 9/1187, *Organizacje antypaństwowe* [1930], k. 13.

Do kompetencji zjazdu należą: a/ analiza i aprobatą sprawozdań Centralnych Wydziałów Partji, b/ redakcja programu i statutu partyjnego, c/ określenie taktyki partyjnej stosownie do sytuacji lokalnej i wszechświatowej w związku z wydarzeniami politycznymi, ekonomicznymi i społecznymi, d/ wybór C.K. na następny rok⁶⁶.

Uchwałąm Zjazdu Partyjnego w myśl dyscypliny partyjnej obowiązany jest podporządkować się każdy członek partji. Dotychczas było zwołane trzy zjazdy. Naczelną władzą wykonawczą i kierowniczą między zjazdami a jednocześnie przedstawicielem partyjnym na zewnątrz jest Komitet Centralny K.P.P. odpowiedzialny za swą działalność przed Zjazdem Partyjnym. Plenarne posiedzenia K.C. odbywają się normalnie raz na miesiąc, w wypadkach nagłych jest zwoływanie [sic!] posiedzenie specjalne⁶⁷. W celu niedopuszczenia ewentualnego aresztowania całego K.C. część członków stale przebywa zagranicą tworząc t.zw. Biuro Zagraniczne.

Każdy członek C.K. na wypadek zaaresztowania ma zawczasu wyznaczonego następcę. C.K. jest zakonspirowanym rządem rewolucyjnym stale gotowym do objęcia władzy na wypadek ewentualnego przewrotu. Kadencja jego trwa jeden rok.

Dla należytego i sprawnego funkcjonowania K.C. jest podzielony na Wydziały. Wydziałów jest 9: Związkowy, Spółdzielczy, Kolejowy, Rolny, Wojskowy, Młodzieży, Kobiety, Kulturalno – Oświatowy i Żydowski. Ostatnio formuluje się Wydział Dziecięcy. Ponadto przy C.K. znajduje się 1/ biuro polityczne t.zw. „Piątek” która jest kierownictwem politycznym partji, 2/ biuro organizacyjne, 3/ biuro dla spraw narodowościowych, 4/ technika, która kieruje drukiem i kolportażem druków partyjnych⁶⁸.

Techniczna strona wykonania zleceń K.C. jest powierzona Egzekutywie K.C. która posiada następujące działy: Informacyjny, Finansowy, Wywiadowczy, Mieszkaniowy, Łącznikowy między K.C. i Komitetami Okręgowymi [sic!] oraz Kominternem, Redakcja i Sekretariat [sic!].

Terytorjalnie [sic!] Państwo Polskie jest podzielone na dwa autonomiczne obwody i 15–17 okręgów, a mianowicie: autonomiczny obwód Komunistycznej Partji Zachodniej Białorusi, obejmujący teren województwa Białostockiego, Wileńskiego, Nowogródzkiego, Poleskiego. Podzielony jest na siedem okręgów: Brześć, Białystok, Grodno, Wilno, Baranowicze, Pińsk, Młodeczno i w stadjum [sic!] organizacji Lida⁶⁹, 2/ autonomiczny obwód Komunistycznej

⁶⁶ Statut KPRP, s. 540; KPP. Uchwały..., t. 1, s. 260.

⁶⁷ Statut KPRP, s. 538–539; Instrukcja w sprawie organizacji KC, [w:] KPP. Uchwały..., t. 1, s. 299–300; KPP. Uchwały..., t. 1, s. 258.

⁶⁸ Zob. Statut KPRP, s. 539–540; AAN, 9/1187, Organizacje antypaństwowe [1930], k. 15–17; KPP. Uchwały..., t. 1, s. 259–260; K. Trembicka, op. cit., s. 58.

⁶⁹ Zdaniem Aleksandry Bergman było 6 okręgów, tj. białostocki, wileński, brzeski, piński, grodzieński oraz baranowicki. A. Bergman, *Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi*, [w:] *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984, s. 23; AAN, 322/5286, *Konferencja Partji Komunistycznej w „Białorusi Zachodniej”*, 19 I 1925, k. 252.

Partji Zachodniej Ukrainy, obejmujący teren województwa: Lwowskiego, Stanisławowskiego, Tarnopolskiego i Wołyńskiego⁷⁰. Podzielony jest na 9 okręgów: Przemyśl, Lwów, Sambor, Drohobycz, Stryj, Stanisławów, Kołomyja, Tarnopol i Włodzimierz Wołyński⁷¹. Wyżej wymienione obwody autonomiczne stanowią narodowościowe partje komunistyczne, posiadające własne Komitety Centralne, lecz które w myśl zasady, iż w żadnym państwie nie może być więcej niż jedna partja komunistyczna będąca sekcją III Międzynarodówki, w kwestjach [sic!] programowych i taktycznych podporządkowane są one Komitetowi Centralnemu Komunistycznej Partji Polski. Okręgi K.P.P. są następujące: miasto Warszawa, Warszawa Podmiejska, Ciechanów, Płock, Włocławek, Łódź, Łódź podmiejska, często bywa łączona z Łodzią/, Częstochowa, Radom, Kielce, Zagłębie Dąbrowskie, Siedlce, Lublin, Suwałki, Łowicz, Kraków, Tarnów, Górny Śląsk i nie funkcjonujący Poznańsko-Pomorski⁷².

Na czele okręgu stoi Komitet Okręgowy, wybierany przez Konferencję Okręgową, składający się z przedstawicieli dzielnic względnie rejonów⁷³. Komitet Okręgowy posiada Wydziały: Zawodowo – Związkowy, Wiejski, Wojskowy, Kobiety, Młodzieży, Finansowy, Kulturalno – Oświatowy i Techniki oraz Biuro Narodowościowe. W skład Komitetu Okręgowego wchodzi 1/ płatni funkcjonariusze przydzieleni przez K.C., którzy pełnią odpowiedzialne funkcje egzekutywie, 2/ członkowie wybierani przez Konferencję Okręgową, którzy pełnią mniej odpowiedzialną funkcję. Kadencja K.O. trwa pół roku. Okręgi K.P.P. podzielone są na dzielnice, względnie rejony, działające na określonym terenie i skupiające w sobie pewną ilość komórek komunistycznych. Na czele dzielnicy stoi Komitet Dzielnicowy, względnie rejonowy, wybierany na konferencji dzielnicowej⁷⁴.

Wskład [sic!] Komitetu Dzielnicowego zasadniczo wchodzi: 1/ Kierownik Komitetu dzielnicowego. Który jest płatnym funkcjonariuszem partyjnym, wyznaczonym przez Komitet Okręgowy, 2/ przewodniczący Komitetu Dzielnicowego, 3/ technik dzielnicowy, 4/ skarbnik, 5/ sekretarz. Niekiedy dzielnica, względnie rejon, ze względów technicznych, a mianowicie, gdy skupia w sobie zbyt wielką ilość komórek podzielona jest na poddzielnice względnie podrejon. Kadencja Komitetu dzielnicowego trwa pół roku, prócz konferencji dzielnicowych odbywają się periodycznie [sic!] Zebrania Dzielnicowe w skład których wchodzi członkowie Komitetu Dzielnicowego i stali przedstawiciele komórek⁷⁵. Na tych zebraniach dzielnicowych odbywają się dyskusje i omawiane są na bieżąco zadania komórek⁷⁶.

⁷⁰ Zob. J. Holzer, op. cit., s. 225.

⁷¹ Zob. J. Radziejowski, *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929. Węzłowe problemy ideologiczne*, Kraków 1976, passim.

⁷² Zob. J. Piasecka, J. Auerbach, *Stan organizacyjny KPP w latach 1929–1933*, „Z pola walki” 1965, nr 1, s. 48.

⁷³ *Statut KPRP*, s. 538; *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 257.

⁷⁴ *Statut KPRP*, s. 536–537; *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 257.

⁷⁵ *Statut KPRP*, s. 537; *KPP. Uchwały...*, t. 2, s. 257.

⁷⁶ *O bolszewizacji partii...*, s. 127.

Podstawową jednostką organizacyjną K.P.P. jej fundamentem jest komórka zorganizowana w fabryce, w kopalni, w warsztacie, w biurze, w majątku [sic!] ziemskim, do których muszą należeć wszyscy członkowie partji, pracujący w danym przedsiębiorstwie. Przewodniczący komórki jest jednocześnie mężem zaufania Komitetu Dzielnicowego i odpowiedzialny jest przed tym ostatnim za działalność komórki, pełni on jednocześnie funkcję kolportera i skarbnika.

Jak zaznaczono wyżej prócz normalnych okręgów K.P.P. posiada dwa automatyczne [sic!] obwody, a mianowicie: Komunistyczną Partję Zachodniej Białorusi i Komunistyczną Partję Zachodniej Ukrainy.

Komunistyczna Partja Zachodniej Ukrainy początki swe bierze od organizacji komunistycznych powstałych wśród uchodźców Małopolski Wschodniej w Turkiestanie w r. 1918⁷⁸. Po powrocie do kraju, luźne dotychczas grupy komunistyczne złąły się w jedną organizację, która przybrała nazwę Komunistycznej Partji Galicji Wschodniej⁷⁹. Do pokoju Ryckiego [sic!] K.P.G. była organizacyjnie podległa Komitetowi Centralnemu Komunistycznej Partji /bolszewików/ Ukrainy. Po ostatecznym przyłączeniu Małopolski Wschodniej do Polski, na zasadzie porozumienia K.P.G.W. i ówczesnej K.P.R.P. K.P.G.W. została wcielona do K.P.R.P. jako autonomiczny obwód. Jednakże, ze względu na różnice narodowościowe i cały szereg specyficznych zagadnień istniejących na terenie Małopolski Wschodniej, od momentu włączenia K.P.G.W. do K.P.R.P. wynikły tarcia i nieporozumienia, zjawiły się tendencje i dążenia do usamodzielnienia K.P.G.W.⁸¹ W łonie tej ostatniej zarysowały się 2 kierunki: 1/ reprezentowany przez element polski, dążący do ściślejszego zespolenia się z K.P.R.P. i dlatego nazywany „Kapeerpowskim”, 2/ reprezentowany przez element ukraiński, dążący do uniezależnienia się od K.P.R.P. zorganizowania się w samodzielną sekcję Kominternu, lub też, w ostatecznym razie, uzależnienia się od Charkowa. Kierunek ten od pseudonimu przywódcy Kryłyka „Wasilko”⁸² został nazwany „Wasilkowskim”.

⁷⁷ Winno być „autonomiczne”.

⁷⁸ Zob. G. Iwański, *Z dziejów Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej*, „Z pola walki” 1967, nr 4(40), s. 27.

⁷⁹ Komunistyczna Partia Galicji Wschodniej (KPGW) została utworzona 8 lutego 1919 r. w Stanisławowie; ibidem.

⁸⁰ Winno być „pokoju ryskiego” z 18 marca 1921 r.; zob. *Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą, 18 marca 1921 r.*, [w:] *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, pod red. T. Jędruschczaka, M. Nowak-Kiełbikowej, t. 1: 1918–1932, Warszawa 1989, s. 150–170.

⁸¹ Zob. G. Iwański, op. cit., s. 31–42, H. Cimek, *Komuniści...*, s. 59–60; idem, *Sel-Rob na Lubelszczyźnie (1926–1932)*, „Echa Przeszłości” 2000, t. 1, s. 146–147; zob. spór działaczy KPRP i komunistów ukraińskich podczas zebrania sekcji komunistycznych w Kamieńcu 13 października 1922 r. w „gmaczu „Ispołkomu /ubikacje parkomu”, na którym obecny był m.in. Warszawski; AAN, 322/5286, *Komunikat. Akcja polskiej komunarii na Ukrainie*, 20 X 1922, k. 11–12.

⁸² Osip Kryłyk (1898–1933) – członek TKC KPGW we Lwowie, w 1919 r. działacz zagranicznej grupy KPGW w Wiedniu, lider frakcji w KPZU sprzeciwiającej się podporządkowaniu KPRP/KPP.

Mimo prób ze strony K.P.R.P. załagodzenia tarć, antagonizm między temi [sic!] kierunkami stale wzrastał. Nie zlikwidowało go nawet tak znaczne ustępstwo ze strony K.P.R.P. jak zgoda, wyrażona na drugim zjeździe K.P.R.P. w 1923 r. dla większego podkreślenia samodzielności K.P.G.W., na zmianę nazwy na „Komunistyczna Partja Zachodniej Ukrainy”⁸³.

Właściwą przyczyną tych tarć między K.P.Z.U. i K.P.R.P. jest wybujały szowinizm narodowy „Wasilkowów”. Charakterystyczna jest opinja [sic!], wygłoszona przez jednego z przywódców tego kierunku, iż będą musieli bronić komunistów polaków podczas przewrotu przed żywiołowym gniewem robotników chłopów ukraińskich. Tarcia te zaostrzyły się do tego stopnia, iż dla zlikwidowania konfliktu na konferencji krajowej K.P.Z.U., która odbyła się w Charkowie w kwietniu 1924 r. przybył osobiście ZINOWJEW. Uchwałą tej konferencji, która uzyskała aprobatę ZINOWJEW A K.P.Z.U. uzyskała szeroką autonomję [sic!] w zakresie finansów partyjnych, oraz wydawnictw. Prócz tego otrzymała K.P.Z.U. udział w przedstawicielstwie K.P.R.P. do Komitetu Wykonawczego Kominternu, a mianowicie w tej formie, że w przedstawicielstwie K. P.R.P., które składa się z jednego delegata i 2-ch zastępców, delegatem będzie członek K.P.R.P. jednym z zastępców członek K.P.Z.U. drugim członek K.P.Z.B. Nastrój na konferencji był bardzo krytyczny w stosunku do K.P.R.P. Powzięte rezolucje, odbiegające w niektórych punktach od uchwał III Zjazdu K.P.R.P., tłumaczą się różnicą między sytuacją obecną a sytuacją w czasie zjazdu K.P.R.P., a mianowicie opadnięciem fali rewolucyjnej i rozwiązaniem się nadziei związanych ze spodziewaną rewolucją w Niemczech. Podniesiono zarzuty, iż K.P.R.P. w swych uchwałach w sprawie rolnej nie wysunęła „postulatów dnia” jak to sprawy podatkowe, samorządowe, szkolne itd. Bardzo silnie podkreślano, iż proletarjat ukraiński winien w ścisłej łączności z proletarjatem polskim prowadzić wspólną walkę z ustrojem kapitalistycznym w Polsce, lecz po zwycięskiej rewolucji sam zadecyduje o przynależności państwowej ziem zamieszkałych przez ukraińców [sic!]. Do nowego C.K. wybrano tylko jednego polaka [sic!]. uchwały konferencji wywołały w poszczególnych lokalnych organizacjach K.P.Z.U. niezadowolenie i ferment specjalnie w dzielnicach zamieszkałych przez polaków [sic!], jak Borysław i Drohobycz. Wyłoniła się opozycja na czele której stanął Popiel i Kuźma, która postawiła zarzut, iż członkowie K.C. obecni na konferencji przekroczyli swe kompetencje. Okręgi polskie postanowiły dążyć do wyodrębnienia się z pod wpływów K.P.Z.U. i żądać podporządkowania ich Komitetowi Okręgowemu K.P.P. w Tarnowie. Obecnie z powodu znacznego osłabienia K.P.Z.U. przez liczne areszty wybitnym [sic!] działaczy partyjnych, tarcia straciły na sile, ale nie jest wykluczone, iż przy pierwszej lepszej okazji wybuchną z nową siłą.

Drugi obwód autonomiczny K.P.P. Komunistyczna Partja Zachodniej Białorusi w obecnej swej formie powstała w grudniu 1923 r.⁸⁴, kiedy dominująca

⁸³ G. Iwański, op. cit, s. 51–52.

⁸⁴ A. Bergman, *Komunistyczna Partia...*, s. 22–23; W. Śleszyński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008, s. 256–257.

na terenach północnych województw Polski Białoruska Partja Rewolucyjna przysłała do przekonania, że jej próby samodzielnego rozpoczęcia walki z Polską o społeczne i narodowe prawa proletariatu białoruskiego nie mogą doprowadzić do zwycięstwa, gdyż kapitalizm jest międzynarodowym i że prawa swe proletariatu białoruski może wywalczyć jedynie w wspólnej walce z proletariatem polskim, i że stosowana przez komunistów metoda postępowania w prawach narodowościowych prowadzi do celów, które całkowicie odpowiadają interesom proletariatu białoruskiego. Przyszedszy do takiego wniosku, Białoruska Partja Socjalrewolucjonistów⁸⁵ postanowiła się rozwiązać i dała nakaz, by jej członkowie wstąpili do Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi⁸⁶. W grudniu 1923r. na konferencji połączeniowej, dokonano wyborów Tymczasowego Komitetu Centralnego K.P.Z.B. który powziął uchwałę złączania się z K.P.P. Komitet Centralny K.P.P. zatwierdził powyższą uchwałę. Od grudnia 1923 r. do października 1924 r. stosunki między K.P.P. i K.P.Z.B. układały się normalnie, lecz K.P.Z.B. nie wykazywała większej aktywności i nie potrafiła zorganizować planowej sieci organizacyjnej. Dla ułatwienia pracy działaczom K.P.Z.B. Komitet Centralny K.P.P. wydelegował na teren K.P.Z.B. pewną ilość partyjnych funkcjonariuszy dla objęcia odpowiedzialnych stanowisk i zorganizowania aparatu partyjnego K.P.Z.B. Te zarządzenie K.P.P. wywołało niezadowolenie wśród miejscowych działaczy. Skutkiem tego oraz na skutek różnicy w poglądach na zadania taktyczne partji komunistycznej, powstaje w październiku 1924r. z inicjatywy Michała GURINA „Staśko”⁸⁷ i Ernesta Polipienko „Starego”⁸⁸ skryta secesja, która w styczniu 1925r. zamienia się w secesję formalną. Secesjoniści w organie partyjnym „Bolszewik”⁸⁹ pomieszczają komunikat w ostrej formie atakujący Komitet Centralny K.P.P. zarzucając mu ugodowość, szowinizm narodowy i żądając odwołania z terenów t.zw. Zachodniej Białorusi wysłanników K.P.P. Secesjoniści wyłaniają nowy Centralny Komitet K.P.Z.B. złożony z trzech osób, zagarniają fundusze partyjne, aparat techniczny, drukarnię⁹⁰. W organach pra-

⁸⁵ Inne określenie Białoruskiej Organizacji Rewolucjonistów (BOR).

⁸⁶ BOR przystąpiła do KPZB z dniem 30 grudnia 1923 r. A. Bergman, *Przyczynek do historii Białoruskiej Organizacji Rewolucyjnej*, [w:] *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej...*, s. 53–54.

⁸⁷ Michał Gurina (1893–1928) – białoruski działacz rewolucyjny, od 1924 r. członek KC KPZB, kierownik Centralnej Redakcji KC, w 1925 r. twórca i lider grupy rozłamowej (tzw. Secesji) w KPZB, za swoją postawę decyzją KC KPRP i KPZB wydalony z partii, w 1925 r. aresztowany przez policję poszedł na pełną współpracę z polskim wymiarem sprawiedliwości i złożył obszernie zeznania o działalności KPZB, w 1928 r. wspierał w wyborach do Sejmu listę obozu sanacyjnego, na podstawie wyroku partyjnego (KPZB) jako prowokator skazany na śmierć, wyrok wykonano w Wilnie w marcu 1928 r.

⁸⁸ Ernest Polipienko, pseud. „Stary” – kierownik wileńskiej organizacji komunistycznej, uczestnik II Zjazdu KPRP, jeden z liderów Secesji.

⁸⁹ „Bolszewik” – organ prasowy KPZB wydawany w języku rosyjskim, czasami w białoruskim, w latach 1925–1926 kontrolowany przez tzw. Secesję.

⁹⁰ Zob. A. Bergman, *Gurin (Guryn, Góryn) Michał*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2, red. F. Tych, Warszawa 1987, s. 433.

sy partyjnej „Czerwony Stiach”⁹¹ i „Bolszewik” przeprowadzają kampanję [sic!] przeciwko K.P.P. i dążą do opanowania wszystkich lokalnych organizacji K.P.Z.B. Podczas, gdy K.P.P. i podporządkowany jej legalny Komitet Centralny K.P.Z.B. za kardynalny warunek pracy organizacyjnej uważają, w myśl zasad leninizmu, jaknajdalej [sic!] idący centralizm, oraz, że nakazy ciał kierowniczych partji winny być wykonywane bez żadnych komentarzy, to secesjoniści podrywają tą zasadę w ten sposób, że uważając się za wyrazicieli nastrojów i dążeń rewolucyjnych mas t.zw. Zachodniej Białorusi, postanowili ze względu na odmienną psychologję [sic!] proletariatu białoruskiego i odmiennie warunki bytowania tych mas, stworzyć Krajową Komunistyczną Partję występującą bez żadnej zależności organizacyjnej od K.P.P. Secesjoniści w/g głoszonych przez siebie haseł, dążą do wywołania zbrojnego powstania przeciwko „burżuazyjnej polskiej okupacji” nie oglądając się na sytuację w Polsce.

Secesjoniści zarzucają K.P.P.:

1/ bezowocne dyskusje, skutkiem których zabija się wśród członków partji wszelką aktywną inicjatywę rewolucyjną, powoduje się rozkład partji, że K.P.P. nie umie wiaźać [sic!] inicjatywy w swoje ręce przy nadarzającej się okazji.

2/ że w kwestji chłopskiej i narodowościowej Centralny Komitet K.P.P. przestaje jedynie na bezowocnem głoszeniu pseudo-bolszewizmu [sic!], w praktyce zaś okazał się niezdolnym do oceniania wydarzeń bieżących z bolszewickiego punktu widzenia, doprowadzając do tego, że kierownictwo ruchu chłopskiego ujęła w swoje ręce Niezależna Partja Chłopska⁹², popierana po cichu przez K.P.P. działająca na terenie Białorusi Zachodniej, którą polonizują;

3/ że nie ograniczając się do terytorium etnograficznego Polski K.P.P. rozszerza swój oportunizm, oraz pseudo-bolszewizm, i na okupowaną Białoruś Zachodnią, wrzucą żywiółowym ruchem rewolucyjnym, do którego Centralny Komitet K.P.P. odnosił się z lekceważeniem i niedowierzaniem;

4/ że K.P.P. nieudolnie i nieodpowiednie wykorzystywała specyficzne właściwości ruchu narodowego białoruskiego, który jest najlepszym gruntem do zbolszewizowania mas Zachodniej Białorusi, skutkiem czego rewolucyjne elementy wsi tworzyły samodzielne powstańcze organizacje w rodzaju: „Proletarska Gromada”⁹³, „Organizacja Imienia Lenina”⁹⁴ i „Czerwona gwiazda”⁹⁵.

5/ że K.P.P. nie zgodziła się z zasadą białoruskiego bojkotu szkół polskich na Kresach i że nie podzielała poglądu, że potajemne prowadzenie narodowego białoruskiego samokształcenia się, oraz że systematyczne ignorowanie

⁹¹ „Czyrwony ściah” (Czerwony Sztandar) – organ prasowy KPZB wydawany w języku białoruskim, w latach 1925–1926 kontrolowany przez tzw. Secesję.

⁹² Szerzej zob. B. Dymek, *Niezależna Partia Chłopska 1924–1927*, Warszawa 1972; S. Jarecka, *Niezależna Partia Chłopska*, Warszawa 1961.

⁹³ Organizacja niezidentyfikowana.

⁹⁴ Najprawdopodobniej: Organizacja Pionierska imienia W.I. Lenina założona przez władze sowieckie w 1922 r.

⁹⁵ Organizacja niezidentyfikowana.

i bojkotowanie zarządzeń polskich władz skutecznie neutralizują polonizację i przez to wzmacniają dążenie do połączenia się z Białorusią Sowiecką pod sztandarem S.S.S.R. co secesjoniści uważają za podstawowy ideał pracy swej rewolucyjnej.

Secesjoniści na skutek bardzo energicznej akcji zdołali w pewnej części zyskać sympatyków na terenie woj. Białostockiego i Wileńskiego. Mimo prób K.P.P. zlikwidowania zatargu, a nawet nakazów Mińska i Moskwy, secesjoniści nie podporządkowali się lecz przystąpili do organizowania Krajowej Partii Komunistycznej, niezależność nietylko [sic!] od K.P.P., ale nawet i od Kominternu. Przeprowadzona we wrześniu i październiku 1925r. likwidacja organizacji komunistycznych na terenie woj. Białostockiego i Wileńskiego, a także częściowo Nowogródzkiego i Poleskiego rozbiła organizacje K.P.Z.B.⁹⁶ Aresztowanie przywódców secesji „Staśka”, „Starego” pozbawiła secesjonistów najwybitniejszych jej przywódców i teoretyków. W danym momencie można uważać, iż ruch komunistyczny na terenach woj. północnych Polski został na długi okres czasu zniszczony.

K.P.P. ma za swoje główne zadanie prowadzenie agitacji i organizowanie starszego społeczeństwa. Dla pracy zaś wśród młodzieży, Komintern stworzył specjalną organizację międzynarodową t.zw. „Komunistyczną Międzynarodówkę Młodzieży”⁹⁷. Powstała ona w listopadzie 1919r. w Moskwie, na Kongresie związków komunistycznych młodzieży. K.M.M. postawiła sobie zadanie zorganizowanie jaknajszerszych [sic!] mas młodzieży robotniczej i włościańskiej, uświadomienie ich w kierunku komunistycznym i przygotowanie do walki o dyktaturę proletariatu. Organizacyjnie K.M.M. podporządkowana jest Kominternowi i stanowi jedną z jego sekcji. Wewnętrzna jej struktura jest oparta na tych samych zasadach co i organizacja Kominternu. Przy każdej komunistycznej partii, będącej sekcją Kominternu, istnieje Związek Młodzieży Komunistycznej, będącej sekcją Komunistycznej Międzynarodówki Młodzieży. W myśl tej zasady i przy K.P.P. został zorganizowany „Związek Młodzieży Komunistycznej w Polsce”⁹⁸ posiadający dwa autonomiczne obwody: 1/ Związek Młodzieży Komunistycznej Zachodniej Ukrainy i 2/ Związek Młodzieży Komunistycznej Zachodniej Białorusi⁹⁹. Organizacja wewnętrzna Z.M.K. w P. jest taka jak organizacja K.P.P. Posiada on własny zjazd partyjny, Komitet Centralny, Komitety Okręgowe, Dzielnicowe /rejonowe/, komórki. Terytorjalny [sic!] podział mniej więcej odpowiada podziałowi K.P.P. Komitet Centralny jest podzielony na wydziały, posiada własną egzekutywę i td.

⁹⁶ Zob. A Bergman, *Komunistyczna Partia...*, s. 24.

⁹⁷ Szerzej zob. S. Jankowski, op. cit., s. 130–133; AAN, 9/1188, *O ruchu socjalistycznym...*, k. 23–27.

⁹⁸ Na temat działalności „K” wśród młodzieży szerzej zob. AAN, 9/1187, *Organizacje antypaństwowe* [1930], k. 22–24; AAN, 9/1193, *Działalność KPP i KZMP wśród młodzieży szkolnej i akademickiej* [1936], k. 1–4.

⁹⁹ Zob. A Bergman, *Komunistyczna Partia...*, s. 27; AAN, 9/1187, *Organizacje antypaństwowe* [1930], k. 24.

Uwzględniając odrębność warunków bytu młodzieży robotniczej, jej specjalną psychologię, Z.M.K. w P. organizuje i przygotowuje ją do walki o pełne wyzwolenie proletariatu, wpaja w umysły młodzieży przekonanie o konieczności rewolucji i zbrojnego starcia z burżuazją, wyjaśnia konieczność obalenia obecnego ustroju społecznego dla ugruntowania podstaw nowego społeczeństwa. Dla pozyskania sympatii [sic!] młodzieży proletariackiej Z.M.K. w P. prowadzi energiczną walkę o polepszenie ekonomicznego bytu młodzieży komunistycznej, oraz prowadzi szeroko zakreśloną akcją kulturalno-oświatową, nie tylko wśród swych członków lecz wśród szerokich mas młodzieży. W swej działalności oświatowej i uświadamiającej zwracają komuniści specjalną uwagę na walkę z nacjonalizmem, militarystką, klerykalizmem. Dla swej pracy, agitacyjnej posiada Z.M.K. w P. własną prasę partyjną¹⁰⁰ i własną technikę. Co do zależności Z.M.K. w P. od K.P.P. to formalnie jest ona bardzo słaba i wyraża się jedynie we wzajemnym przedstawicielstwie w Centralnych Komitetach, przyczep kierownik Centralnego Komitetu Młodzieży K.P.P. obowiązkowo wchodzi w skład Centralnego Komitetu Z.M.K. w P., faktycznie zaś mimo posiadanych autonomii [sic!] Z.M.K. w P. działa ściśle w/g dyrektyw z K.P.P. i podlega bardzo kontroli z jej strony.

Przywódcy Kominternu przywiązując wielką wagę na wszczęcie zasad komunistycznych do umysłów młodzieży i poświęcają temu zadaniu b. wiele uwagi i wysiłku. Rozumieją oni doskonale, iż starszy element robotniczy nauczony doświadczeniem życiowym, więcej spokojnie i obiektywnie będzie odnosić się do propagandy komunistycznej i obietnic stworzenia rajów na ziemi, natomiast młodzież, jako element więcej zapalny, więcej ideowy, więcej żyjący wyobraźnią niż rzeczywistością, przedstawia z siebie doskonały materiał [sic!] na przyjęcie haseł komunistycznych. Dla wpływania na ambicje młodzieży komunistycznej i pobudzania jej do aktywnej działalności, komuniści, w dowód zasług i odznaczenia więcej wyróżniających się lokalnych organizacji komunistycznych młodzieży, obejmują nad nimi „szefostwo”. Szefami takimi są poszczególne urzędy i instytucje społeczne Rosji Sowieckiej. Ostatnio nad organizacją młodzieży komunistycznej w Łodzi objęła szefostwo „Szkoła Dowódców Krasnych Kamunarów w Moskwie”.

Specyficzną organizacją komunistyczną na terenie Polski jest Związek Proletariatu Miast i Wsi¹⁰¹. Powstał on podczas wyborów do II Sejmu z powodu, iż ruch komunistyczny, jako ruch nielegalny, nie mógł się ujawnić na zewnątrz w postaci K.P.P. Początkowo wszystkie partje komunistyczne, a w ich liczbie i K.P.P. bojkotowały wybory do ciał prawodawczych z przyczyn

¹⁰⁰ Związek Młodzieży Komunistycznej (ZMK) w Polsce wydawał w celach agitacyjnych m.in. następujące periodyki: „Towarzysz”, „Biuletyn KC ZMK w Polsce”, „Młoda Robotnica” oraz „Informator Zetomkowy”; zob. AAN, 9/1187, *Organizacje antypaństwowe* [1930], k. 24.

¹⁰¹ Związek Proletariatu Miast i Wsi został powołany do życia w sierpniu 1922 r. w celu wsparcia KPRP w listopadowych wyborach parlamentarnych, tym samym stanowił on legalną organizację wyborczą partii komunistycznej w Polsce; zob. *Związek Proletariatu Miast i Wsi*, [w:] *II Zjazd...*, s. 548–549.

zasadniczych, programowych, przedstawiając systemowi parlamentarnemu system Rad delegatów Robotniczych i Włościańskich, jako wyraziciele dyktatury proletariatu. Prócz tego Komunistyczna Partja Polski nie wzięła udziału w wyborach do I Sejmu¹⁰² ze względu, iż 1/ idea bojkotu poczyniła duże postępy w masach, 2/ zmiana stanowiska w partji wywołałaby zamęt ideowy, 3/ nie wierzyła w legalną rewolucyjną akcję wyborczą ze względu na możliwe represje, 4/ nie wierzyła w możliwość wyzyskania trybuny parlamentarnej dla celów rewolucyjnych i obawiała się by w stosunku do posłów komunistycznych nie zastosowano niespodzianie ograniczenia nietykalności poselskiej. Mając powyższe na względzie, Centralny Komitet K.P.P na początku stycznia 1919 r. jedomyślnie uchwalił nie przyjmować udziału w wyborach do I Sejmu. Co do motywów uchwały, to w łonie Centralnego Komitetu powstała różnica. Dwóch członków C.K. motywowała, iż bojkotować wybory należy z przyczyn zasadniczych, a mianowicie, że komuniści potępiają parlamentaryzm i przeciwstawiają dyktaturę proletariatu i rządu rad, przeto nigdy w wyborach burżuazyjno-demokratycznych ciał prawodawczych udziału brać nie będą. Pozostali członkowie C.K. w liczbie C.K. byli natomiast zdania, że wybory do Sejmu należy bojkotować jedynie z przyczyn taktycznych, że komuniści w danej sytuacji w wyborach do danego Sejmu udziału nie wezmą, nie przesądzając jednak sprawy na przyszłość¹⁰³. Motywy tych 10-ciu członków C.K. były podyktowane nieświadomością, jak ustosunkuje się do parlamentaryzmu międzynarodówka komunistyczna, która miała powstać w niedalekiej przyszłości¹⁰⁴. Powstała w roku 1919 Międzynarodówka Komunistyczna na swym II Kongresie 1920 r. uchwaliła, by wszystkie partje komunistyczne, będące jej sekcjami brały udział w wyborach do ciał prawodawczych¹⁰⁵. Na skutek tej uchwały Kominternu K.P.P. musiała zmienić swe stanowisko i celem przygotowania mas do wyborów do II Sejmu wydała cały szereg broszur wyjaśniających konieczność przystąpienia do wyborów¹⁰⁶. By móżdż [sic!] wystąpić na zewnątrz K.P.P. wykorzystując okres przedwyborczy stworzyła nową organizację, przystosowaną do wymagań realnych życia t.j. mającą pozory legalnych poczyniań, by pod jej firmą wprowadzić do Sejmu

¹⁰² Zob. *Historia Sejmu Polskiego*, t. 2, cz. II: *II Rzeczypospolita*, Warszawa 1989, s. 16; L. Ziaja, op. cit., s. 30; A. Czubiński, op. cit., s. 50–51; K. Trembicka, op. cit., s. 151; AAN, 9/1189, *Zarys historyczny i obecna działalność KPP* [1933], k. 6.

¹⁰³ Decyzję o bojkocie wyborów do Sejmu Ustawodawczego skrytykował w lutym 1921 r. Henryk Walecki (Maksymilian Horowitz): „Bojkot wyborów – był błędem, bo rewolucja sejmowa nie zmiotła, przeto był on oparty na fałszywej ocenie sytuacji za granicą i w kraju, na fałszywym przewidywaniu. Był błędem, bo znaczna część klasy robotniczej, bo masy brały udział w wyborach”. H. Walecki, *O taktyce i o stosunku do parlamentaryzmu*, [w:] *Wybór pism*, t. 2: *1918–1937*, Warszawa 1967, s. 31–32.

¹⁰⁴ K. Trembicka, op. cit., s. 152.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 153.

¹⁰⁶ Podczas II konferencji partyjnej zorganizowanej w lutym 1921 r. podjęto uchwałę o udziale partii w wyborach parlamentarnych; *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 124–125; L. Ziaja, op. cit., s. 29; K. Trembicka, op. cit., s. 154.

możliwie największą ilość posłów komunistycznych. Tą organizacją był Związek Proletariatu Miast i Wsi założony w sierpniu 1922 r. przez grupę działaczy komunistycznych. Z pośród członków tego związku został wyłoniony Centralny Komitet Wyborczy Związku Proletariatu Miast i Wsi, który 19 września 1922r. złożył Generalnemu Komisarzowi Wyborczemu państwową listę kandydatów do Sejmu i Senatu. Decyzją Państwowej Komisji Wyborczej nazwa tej listy została zmieniona na nazwę: „Komunistyczny Związek Proletariatu Miast i Wsi”¹⁰⁷. Podczas wyborów komuniści przeprowadzili do Sejmu 2-ch posłów¹⁰⁸ KRÓLIKOWSKIEGO i ŁAŃCUCKIEGO¹⁰⁹. Jak wynika z programu i taktyki K.P.P. oraz z treści odezwy wydanych przez Związek Proletariatu Miast i Wsi, zadaniem posłów, podporządkowanych całkowicie Centralnemu Komitetowi K.P.P. i obowiązanych działać w myśl jego dyrektyw, jest rozsądzanie burżuazyjnego Sejmu od wewnątrz, oraz wyzyskanie trybuny sejmowej i nietykalności poselskiej dla celów agitacyjnych¹¹⁰. Po przeprowadzeniu wyborów do Sejmu działalność Związku Proletariatu Miast i Wsi została sprowadzona do minimum i fikcja ta jest wyzyskiwana przez komunistów wypadkach, gdy komuniści swym wystąpieniem chcą nadać pozory legalności¹¹¹.

W myśl statutu K.P.P. jest ona partją bojowników rewolucji. Wobec czego członkiem partji może być każdy, 1/ kto uznaje program i statut K.P.P., oraz program i statut Kominternu, 2/ należy do jednej z organizacji partyjnych, 3/ bierze czynny udział w pracy partyjnej, wykonuje uchwały władz partyjnych, 4/ opłaca podatek partyjny. Nie może być członkiem K.P.P. jednostka, uprawiająca wyzysk kapitalistyczny, lub też czerpiąca środki swej egzystencji ze źródeł społecznie szkodliwych. O przyjęciu do partji decyduje Komitet Dzielnicowy, względnie Komitet Okręgowy, na podstawie polecenia co najmniej 2-ch członków partji. Decyzja Komitetu Dzielnicowego o przyjęciu podlega zatwierdzeniu przez Komitet Okręgowy. Każdy członek partji musi meldować Komitetowi Okręgowemu o zmianie miejsca zamieszkania. Członek

¹⁰⁷ Szerzej zob. G. Iwański, *Powstanie i działalność Związku Proletariatu Miast i Wsi 1922–1925*, Warszawa 1974.

¹⁰⁸ W wyborach parlamentarnych do Sejmu w 1922 r. komuniści zdobyli 132 tys. głosów (14%), co dało im dwa mandaty. Na ich bazie w parlamencie powołana została Frakcja Sejmowa Związku Proletariatu Miast i Wsi. AAN, 1189, *Zarys historyczny i obecna działalność KPP* [1933], k. 6, 9; A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej. Zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1957, s. 133; A. Ajnenkiel, op. cit., s. 84, 87; J. Holzer, op. cit., s. 234; A. Czubiński, op. cit., s. 98; L. Hass, *Oblicze polityczne klasy robotniczej Polski międzywojennej (w świetle statystyki wyborczej)*, „Z pola walki” 1985, nr 4(112), s. 13–14; K. Trembicka, op. cit., s. 4.

¹⁰⁹ Stanisław Łańcucki (1882–1937) – działacz socjalistyczny, następnie komunistyczny, w latach 1919–1921 poseł na Sejm z ramienia PPSD, w 1921 r. przeszedł do KPRP, w lipcu 1921 r. utworzył Frakcję Sejmową Posłów Komunistycznych, członek Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej, w 1922 r. poseł na Sejm I kadencji – członek Frakcji Sejmowej Związku Proletariatu Miast i Wsi, w 1924 r. pozbawiony przez Sejm immunitetu i aresztowany, od 1929 r. w ZSRS.

¹¹⁰ Zob. *Rezolucja w sprawie parlamentarizmu...*, s. 124–125; K. Trembicka, op. cit., s. 154–155.

¹¹¹ Działalność posłów komunistów w parlamentach narodowych określała instrukcja KW Kominternu z 1927 r.; S. Jankowski, op. cit., s. 208–209.

Partji komunistycznej, gdy z wiedzą i za zgodą organizacji partyjnej opuszcza dany kraj, obowiązany jest wstąpić do partji komunistycznej w kraju, do którego przybył. Komuniści, którzy wyjechali z granic swego państwa bez zgody władz partyjnych nie mogą być przyjęci do innej sekcji Międzynarodówki Komunistycznej. Jak najściślejsza dyscyplina partyjna należy do podstawowych obowiązków wszystkich członków partji i wszystkich organizacji partyjnych. Uchwały kierownictwa partyjnego powinny być wykonywane szybko i ściśle. Dyskusja nad wszystkimi spornymi [sic!] zagadnieniami życia partyjnego jest zupełnie swobodna do chwili powzięcia przez odnośne organa partyjne. Wykroczenie przeciwko programowi, statutowi, uchwałom ciał partyjnych pociągają za sobą: dla organizacji naganę, zawieszenie, rozwiązanie; dla poszczególnych członków naganę, surową naganę publiczną z podaniem jej do wiadomości członków partji, czasowe zawieszenie we wszelkich czynnościach odpowiedzialnych, czasowe zawieszenie we wszelkich czynnościach partyjnych, wydalenie z partji. Sprawy dyscyplinarne rozpatruje bezpośrednio odnośny Komitet partyjny, lub też wyznaczony specjalnie sąd partyjny. W wypadkach wyznaczenia specjalnego sądu partyjnego, takowy zostaje wyznaczony każdorazowo przez Komitet Okręgowy lub Komitet Centralny. Oskarżonemu przysługuje prawo odwołu w stosunku do członków sądu. Wyroki sądu stają się prawomocne po zatwierdzeniu ich przez odnośny Komitet partyjny. Od decyzji Komitetu Partyjnego przysługuje oskarżonemu prawo odwołania się do wyższej instancji partyjnej, co nie wstrzymuje jednak wykonania wyroku. O ile chęć odwołania się do wyższej instancji nie zostanie oświadczona w chwili zakomunikowania oskarżonemu odnośnej decyzji, uważana ona jest za ostateczną. Sprawy dyscyplinarne poszczególnych członków partji, komórek i dzielnic podlegają kompetencji Komitetu Okręgowego, zaś sprawy dyscyplinarne Okręgów i Obwodów kompetencji Komitetu Centralnego. Każdy członek K.P.P. musi opłacać podatek partyjny, wysokość którego jest określana przez K.C. Organizacjom Okręgowym przysługuje prawo podwyższania podatku partyjnego. Od opłacania podatku partyjnego wolni są bezrobotni i osoby, korzystające z opieki społecznej. Członek partji, zalegający bez poważnych przyczyn w wypłacie podatku partyjnego więcej niż 3 miesiące traci prawa członkostwa.

K.P.P. żądając od swych członków aktywnej pracy partyjnej, opiekuje się nimi w wypadkach, gdy z powodu swej działalności utracą zajęcie lub też dostana się do więzienia. W pierwszym wypadku przychodzi z pomocą t.zw. „Czerwona Pomoc Robotnicza”¹¹², która udziela zapomóg i wyszukuje pracę. W drugim wypadku opiekę nad członkami partji roztacza MOPR /Międzynarodowa Organizacja Pomocy Rewolucjonistom/¹¹³, której centrala znajduje

¹¹² Zob. AAN, 9/1176; AAN, 9/1177.

¹¹³ S. Jankowski, op. cit., s. 109, 150. W opinii Wydziału Bezpieczeństwa MSW, Międzynarodowa Organizacja Pomocy Rewolucjonistom stanowiła *de facto* „filar światowej propagandy komunistów, a jednocześnie jaskrawy przykład zdumiewającego bogactwa i zarazem przewrotności taktyki komunistycznej”. AAN, 9/1188, *O ruchu socjalistycznym...*, k. 30; zob. też AAN 9/1187, *Organizacje antypaństwowe* [1930], k. 11–12.

się w Moskwie. MOPR podzielony jest na sekcje, z których każda opiekuje się więźniami komunistami w jakimś poszczególnym kraju. MOPR posiada lokalne oddziały w Polsce, które zastąpiły dawniejsze Wydziały Więzienne K.C. i Komitetów Okręgowych. Członkami MOPR-u, prócz pojedynczych osób, są też poszczególne urzędy państwowe, instytucje społeczne i oddziały wojskowe Rosji Sowieckiej. Taki zbiorowy członek MOPR-u otrzymuje szefostwo nad jednym więzieniem.

Członek organizacji komunistycznej, związany ścisłą dyscypliną partyjną podczas swojej działalności na swobodzie, podlega takiej samej dyscyplinie podczas pobytu w więzieniu. W tym celu komuniści wytwarzają w każdym więzieniu z pośród więźniów komunistów t.zw. „Komitet Więzienny” złożony z trzech osób któremu podlegają: wszyscy więźniowie komuniści znajdujący się w danym więzieniu, a nawet i ci więźniowie, którzy nie będąc komunistami dostali się do więzienia z powodu jakiejś sprawy komunistycznej. Komitety te zawsze potrafią nawiązać kontakt z lokalnym Komitetem Okręgowym lub lokalną organizacją MOPR-u. Komitety więzienne prowadzą ścisły nadzór nad zachowaniem się więźniów, a w wypadkach wzbudzających podejrzenia co do lojalności danego więźnia, komunikują swe spostrzeżenia innym więźniom, zarządzając izolację podejrzanego osobnika. Komitety więzienne udzielają więźniom komunistom dyrektyw jak mają zachować się podczas śledztwa i na rozprawie sądowej. Zarządzają one głódówki, demonstracje i występują jako rzeźnicy [sic!] interesów więźniów wobec administracji więziennej. Wszelkie komunikowanie się poszczególnych więźniów ze światem zewnętrznym odbywa się za zgodą i kontrolą Komitetu Więziennego. Za niepodporządkowanie się dyrektywom i wskazówkom Komitetu Więziennego, nakładane są kary dyscyplinarne aż do wykluczenia z partji i wstrzymania pomocy rodzinie.

Komunistyczna Partia Polski, jako sekcja Kominternu, pozostaje od tegoż ostatniego w ścisłej zależności. Wszelkie uchwały i dyrektywy Kongresu Kominternu i jego Egzekutywy są dla niej obowiązujące i muszą być natychmiast wprowadzone w życie [sic!]. przeciwko uchwałam Egzekutywy, z którymi [sic!] K.P.P. nie uważa za możliwe się zgodzić, przysługuje K.P.P. prawo odwołania się do Kongresu, jednak aż do zawieszenia uchwały przez Kongres, jest ona obowiązująca. K.P.P. i jej wszystkie organa kierownicze, jak Zjazd partyjny, Komitet Centralny, są odpowiedzialne przed Egzekutywą za swą działalność. Egzekutywa ma prawo skasować uchwałę zjazdu partyjnego jak i C.K. względnie zmienić lub też powziąć inne obowiązujące K.P.P. Za wykroczenie przeciwko programowi, statutowi lub uchwałam Kongresu i Egzekutywy, ta ostatnia ma prawo wykluczyć nie tylko poszczególnych członków K.P.P. lecz jej organizacje lokalne, a nawet samą K.P.P. z Międzynarodówki Komunistycznej. Na decyzje o wykluczeniu przysługuje prawo odwołania się do Kongresu lub Rozszerzonej Egzekutywy Kominternu. Program K.P.P. jak i wszelkie zmiany w nim uchwalone przez Zjazdy K.P.P. muszą

uzyskać zatwierdzenie Egzekutywy. Egzekutywa Kominternu, jak i jej prezydium [sic!], mają prawo wysyłania do K.P.P. swych pełnomocników, którzy muszą być dopuszczeni na wszystkie zgromadzenia i posiedzenia C.K. jak i organów lokalnych K.P.P. Mają oni za zadanie kontrolowanie jak K.P.P. wprowadza w życie uchwały Kongresu i Egzekutywy. Komitet Centralny K.P.P. obowiązany jest do systematycznego przedkładania Egzekutywie protokołów ze swych posiedzeń oraz sprawozdań ze swej działalności. Złożenie mandatu przez członka K.C. może nastąpić jedynie za zgodą Egzekutywy Kominternu. Ustąpienie, nawet dozwolone przez K.C. lecz bez zgody Egzekutywy jest nieważne. Wszystkie zjazdy K.P.P. tak zwykłe jak i nadzwyczajne, mogą być zwołane jedynie za wiedzą i zgodą Egzekutywy. K.P.P. jako sekcja Kominternu musi wpłacać do Egzekutywy stałą składkę w wysokości określonej przez Egzekutywę.

Jak z powyższego widać, zależność K.P.P. od Międzynarodówki Komunistycznej i jej Egzekutywy jest całkowita, w rzeczywistości K.P.P. nie ma prawa przeprowadzenia jakiegokolwiek samodzielnej polityki i jest jedynie ślepyim wykonawcą planów i zamierzeń Kominternu¹¹⁴. Ta zależność K.P.P. od Kominternu wywołuje w pewnych ośrodkach K.P.P. silne niezadowolenie. Na tym tle powstał zatarg między grupą „trzech” a grupą „czterech” który o mało nie doprowadził do rozbicia K.P.P. i utworzenia w Polsce Komunistycznej Partji niezależnej od Moskwy [sic!]¹¹⁵.

Mimo intensywnej pracy, energii [sic!] i znacznych sum pieniężnych asygnowanych przez Rosję Sowiecką, stan liczebny K.P.P. jest bardzo niski. Według oficjalnych danych partyjnych, liczba członków K.P.P. nie przekracza liczby 8000 wliczając w to komunistów znajdujących się w więzieniach. Związek Komunistycznej Młodzieży liczy nie więcej jak 4.000 członków oto są wyniki siedmioletniej pracy komunistów na terenie państwa Polskiego [sic!]¹¹⁶.

¹¹⁴ O bezwarunkowej podległości KPRP/KPP Kominternowi przesądzał zarówno statut Międzynarodówki Komunistycznej (zob. *II Zjazd...*, s. 536), jak również 21 tez Zinowiewa, zwanych inaczej „21 warunkami” przystąpienia danej partii do Kominternu. Według opracowania Wydziału Bezpieczeństwa MSW z 1933 r. stanowiło to dowód, „że KPP jest nie tylko kierowana, finansowana, ale i kontrolowana, i instruowana przez Moskwę”. AAN, 9/1189, *Zarys historyczny i obecna działalność KPP* [1933], k. 3. Na temat bezwzględnego podporządkowania KPRP/KPP w działalności antypaństwowej, antypolskiej wytycznym III Międzynarodówki Komunistycznej zob. M. Przeniosło, *KPP wobec poleceń III Międzynarodówki Komunistycznej prowadzenia akcji wywiadowczej w Polsce*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1995, t. 13, s. 231–238.

¹¹⁵ Autor(rzy) referatu wyciągnęli zbyt daleko idące wnioski z walk frakcyjnych w KPRP/KPP po II Zjeździe, żadna bowiem ze stron ani grupa „3W”, ani tym bardziej grupa „4 berlińska” nie zamierzały podważyć statutu Międzynarodówki Komunistycznej i 21 tez Zinowiewa mówiących m.in., że w jednym kraju funkcjonuje tylko jedna partia komunistyczna (sekcja Kominternu).

¹¹⁶ Stan liczebny wszystkich organizacji komunistycznych w II RP (tj. KPRP–KPP, ZMK, KPZB, KPZU, Komunistycznego Związku Młodzieży Zachodniej Białorusi, Komunistycznego Związku Młodzieży Zachodniej Ukrainy) nigdy łącznie nie przekroczył 40 tys. W latach 1919–1925

Odporność polskiego społeczeństwa, jak już zaznaczono wyżej, na agitację komunistyczną tłumaczy się faktem, iż masy robotnicze w Polsce doskonale orientują się, iż K.P.P. jest kierowana z Moskwy i jest narzędziem polityki imperjalistycznej [sic!] Rosji Sowieckiej¹¹⁷. Robotnik polski odzyskawszy po długich latach niewoli wolną i niepodległą Ojczyznę, nie jest skłonny poddać się dyrektywom Partji, która jest tylko narzędziem w rękach b. uciemiężycieli [sic!] i nie posiada żadnej samodzielności. Robotnik polski mimo dość ciężkiej sytuacji ekonomicznej wierzy w lepszą przyszłość i rozwój swej Ojczyzny. Opanowanie stanowisk kierowniczych w ruchu komunistycznym przez element żydowski¹¹⁸ nie związany z Polską odpycha od ruchu komunistycznego robotników i radykalizującą inteligencję polską, gdyż mimo swych radykalnych poglądów robotnik polski jest zawsze w głębi duszy antysemita i gorącym patriotą [sic!]. wyraźnym przykładem tego jest r. 1920, gdy robotnik polski nie zawahał się ani chwili by bronić swej niepodległości przed zachłannością Moskwy, reprezentującej komunizm, niosącej rzekomo robotni-

liczba członków ugrupowań komunistycznych w Polsce oscylowała między 5–15 tys. (przy czym źródła KPP podają na czerwiec 1925 r. liczbę 8 tys. członków); J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*, Warszawa 1979, s. 136, 138. Bogdan Kolebacz za Świetlikową podaje, że w kwietniu 1924 r. KPRP liczyła 6714 członków; B. Kolebacz, op. cit., s. 28; K. Trembecka, op. cit., s. 52. Z kolei opracowania Wydziału Bezpieczeństwa MSW za ten okres podawały inne, wyższe liczby, tj. 15 tys. w ramach KPP, 10 tys. na emigracji i ok. 4 tys. w ZMK (zob. AAN, 9/1183, *Stan ruchu komunistycznego w Polsce w chwili obecnej i jego plany na najbliższą przyszłość* [1925], k. 7). Pomimo tych rozbieżności struktury „K” w skali kraju w tym okresie nie przekraczały 20 tys. Jerzy Holzer stan liczbowy KPRP (łącznie z członkami późniejszej KPZB i KPZU) w chwili jej powstania określał na ok. 5 tys., 10 tys. w 1919 r., 15–18 tys. osób w latach 1932–1933; J. Holzer, op. cit., s. 235, 527. Jadwiga Piasecka i Julian Auerbach podają, że stan liczbowy samej następczyni KPRP w latach 1932–1933 nie przekroczył 10 tys.; J. Piasecka, J. Auerbach, op. cit., s. 53. Z kolei wedle danych ze źródeł komunistycznych, którymi dysponowało Wydział Bezpieczeństwa MSW, wynikało, że w październiku 1931 r. siły „K” wynosiły ok. 27,4 tys. osób, z czego 6,8 tys. w KPP, po 2,6 tys. w KPZU i KPZB, ponad 9 tys. w KZMP, zaś 6 tys. przebywać miało w więzieniach. W tym samym raporcie sugerowano jednak, że faktyczna wielkość struktur komunistycznych w lipcu 1932 r. oscylowała wokół liczby 20 tys.; AAN, 9/1189, *Zarys historyczny i obecna działalność KPP* [1933], k. 9.

¹¹⁷ Podporządkowanie to było głównie dostrzegane przez polskie czynniki polityczne i wojskowe: m.in. w 1935 r. płk Tadeusz Pelczyński, pełniący wówczas funkcję Szefa Oddziału II Sztabu Generalnego, stwierdził, że „[...] komunizm sam w sobie nie byłby bardziej groźny niż każda inna doktryna polityczna, gdyby jego kierownictwo nie znajdowało się w Moskwie”; cyt. za T. Wyrwa, *Wywiad i polityka w stosunkach polsko-francuskich przed 1939 rokiem*, „Zeszyty Historyczne” 1984, z. 67, s. 206; zob. M. Kornat, *Bolszewizm, totalitaryzm, rewolucja, Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, t. 1, Kraków 2003, s. 459.

¹¹⁸ KPRP/KPP była formacją wielonarodowościową, w której element polski stanowił zaledwie ok. 40% stanu ogólnego. Aparat kierowniczy, a zwłaszcza techniczny, zdominowany został przez osoby pochodzenia żydowskiego; zob. H. Cimek, *Komuniści...*, s. 14; idem, *Komuniści a Polska (1918–1939)*, Warszawa 1989, s. 106–107; K. Trembicka, op. cit., s. 53, 66–67; P. Wróbel, *Wokół problemu rezydentury NKWD w getcie warszawskim*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2005, nr 2(8), s. 201–202; M. Przeniosło, *Żydzi w polskim ruchu komunistycznym 1918–1926 (na przykładzie województwa kieleckiego)*, „Rocznik Świętokrzyski” 1995, t. 22, s. 23–31.

kowi polskiemu na ostrzach swych bagnatów raj na ziemi. Drugim dowodem poczucia państwowości Polski jest fakt, iż mimo najusilniejszych starań, kolosalnej energii nieudała [sic!] się komunistom zupełnie przeniknąć do armji polskiej na czem im tak bardzo zależy¹¹⁹.

Źródło: AAN, 9/1184, k. 1–13, maszynopis.

¹¹⁹ Na potrzebę infiltracji oraz agitacji „K” w armii wskazywał pkt 4 i 14 z 21 tez Zinowiewa; K. Trembicka, op. cit., s. 160–165. Szerzej na temat dążeń KPRP/KPP do infiltracji struktur WP oraz prób powstrzymania tej działalności zob. A. Peptoński, *MSZ, Oddział II oraz formacje ochrony granic wobec ruchu komunistycznego w Polsce (1918–1926)*, „Z pola walki” 1985, nr 1(109), s. 94–95; idem, *Zwalczanie działalności wyrotowej w wojsku polskim w latach 1918–1939*, „Przegląd Wschodni” 2000, t. 7, s. 257–272; idem, *Likwidacja organizacji komunistycznej w 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich*, „Słupskie Studia Historyczne” 2001, nr 9, s. 317–323; I. Pawłowski, op. cit., passim.